

wonder en is
gheen wonder

SKEPP

Zesde Vijs voor journalisten Femke Van Garderen en Sara Van de Kerckhove

PSYCHOLOGIE

Psychopaten: mythes, diagnose en behandeling *In gesprek met professor Inge Jeandarme*

ACTUEEL

Zijn enkel blanke mannen racistisch?

RECENSIE

David Reich *Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past*

wonder en is
gheen wonder
tijdschrift voor
wetenschap en rede

De titel van dit tijdschrift **Wonder en is gheen Wonder** heeft betrekking op de toelichting van Simon Stevin (Brugs wiskundige, natuurkundige en bouwkundige, 1548-1620) onder zijn klotkransbewijs: ook wat er vreemd uitziet kan een natuurlijke verklaring hebben.

Wonder en is gheen Wonder is een uitgave van SKEPP vzw en verschijnt per kwartaal voor de leden van de organisatie.

skepp

www.skepp.be

COLOFON

KERNREDACTIE: Johan Braeckman, Marleen Finoulst, Tim Trachet, Patrick Vermeren, Wietse Wiels
HOOFDREDACTIE: Bart Coenen - bart.coenen@skepp.be
GRAFISCHE VORMGEVING: Els Van Hemelryck, www.typolatta.be
DISTRIBUTIE: Paul De Belder
REACTIES & ARTIKELS: bart.coenen@skepp.be
CONTACT BOEKBESPREKINGEN: Johan Braeckman - recensies@skepp.be
VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: Johan Braeckman
DRUK: Graphius, Gent
OPLAGE: 1000 ex.

RAAD VAN BESTUUR: Paul De Belder, voorzitter - Tim Trachet, algemeen secretaris - Wietse Wiels - Brecht Decoene - Dirk Devroey - Marleen Finoulst, ondervoorzitter - Gerda Sterk - Kris Martens, ondervoorzitter - Patrick Vermeren, secretaris - Fred Waumans, penningmeester
ERELEDEN: Henri Broch - Cornelis de Jager - Paul Kurtz (+) - Armand Pien (+) - Jan Willem Nienhuys - Roger Van Geen (+) - Etienne Vermeersch (+) - Jacques Van Rillaer - Edzard Ernst - Marie Prins (+) - Michael Heap - Lieven Gheysen (aka Gili)

BESTELLING TIJDSCHRIFT: info@skepp.be
ABONNEMENT + LIDMAATSCHAP: 30,00 euro
BUITENLAND: + 5,00 euro
KOSTENDRAGER SKEPP: BE06 0012 1684 7822 (BNP Paribas Fortis)
BUITENLANDSE TRANSACTIES: IBAN BE06 0012 1684 7822 - Swift/BIC Code: GEBABEBB (BNP Paribas Fortis)

EDITO

Kan een coronavaccin de wereld redden?

De gretigheid waarmee er uitgekeken wordt naar een vaccin tegen het coronavirus SARS-CoV-2 en het vele geld dat de wereld ervoor veil heeft, voedt de vaccinatietwijfel. Hebben we de farmaceutische industrie nodig om opnieuw een normaal leven te kunnen leiden, zonder afstandsregels, bubbels en maskers? Anti-vaxxers beschuldigen wetenschappers dat ze mensen bang maken voor virussen om een afzetmarkt te creëren voor nieuwe vaccins. De mensheid heeft veel epidemieën overwonnen zonder vaccinatie. Dat klopt.

De Spaanse griep die lelijk huishield tussen 1918 en 1920, maakte tussen 20 en 40 miljoen slachtoffers wereldwijd en is daarmee één van de dodelijkste pandemieën die de wereld ooit geteisterd heeft, maar het virus verdween zonder vaccin. In 1957 en 1958 ging de Aziatische griep de wereld rond, met naar schatting één miljoen slachtoffers. De Hong Kong griep eind jaren zestig kostte aan net zoveel mensen het leven. Ook deze virussen lijken zonder vaccins van de aardbodem verdwenen. Ieder najaar duikt een nieuwe variant van het griepvirus op en een nieuwe virulente variant is daarbij nooit uit te sluiten. Toch bereikt de aanbevolen griepvaccinatie nauwelijks de helft van de doelgroep en nemen we geen extra maatregelen om besmetting tegen te gaan.

Het ligt enigszins anders met het huidige coronavirus, dat overigens behoort tot de familie van de banale verkoudheidsvirussen. SARS-CoV-2 heeft twee illustere voorgangers die wel gevaarlijk waren: SARS (2002 en 2003) en MERS (2012), maar deze uitbraken bleven dankzij quarantainemaatregelen grotendeels beperkt tot Azië, ver van ons bed. De ontwikkeling van een vaccin tegen deze coronavirussen werd trouwens stopgezet, omdat SARS en MERS onder de radar verdwenen. Vandaag is de wereld in de ban van SARS-CoV-2. Dat de angst soms groter is dan de symptomen van Covid-19, heeft met een andere epidemie te maken: de gigantische verspreiding van desinformatie over dit coronavirus via sociale media. Nooit werd zoveel foute informatie verspreid over een virus. Dat leidt tot ongelukken, zoals het drinken van bleekwater 'om zichzelf te ontsmetten' of het in brand steken van zendmasten (sommigen vrezen dat 'men' samen met het vaccin een microchip zal inbrengen waardoor we vervolgens via 5G aan een soort *mindcontrol* worden onderworpen). Uiteraard zijn er maatregelen nodig om de epidemie in te dijken en het aantal Covid-19-slachtoffers te beperken, zoals de afstandsregel, handen geregeld wassen en een masker dragen in gesloten ruimten en op drukke plaatsen. Ook is het heel goed mogelijk dat het coronavirus na verloop van tijd spontaan verdwijnt, zonder vaccin. Waarom zetten wetenschappers dan massaal in op de ontwikkeling van een vaccin? De geschiedenis heeft het antwoord. Infectieziekten, veroorzaakt door virussen en bacteriën, waren tot een eeuw geleden de belangrijkste doodsoorzaak. In 1830 bedroeg de levensverwachting in België gemiddeld 37 jaar, in 1900 gemiddeld 47 jaar, in 1950 zo'n 65 jaar en vandaag 81 jaar. De levensverwachting is dus meer dan verdubbeld in bijna 200 jaar. Hiervoor hebben historici drie grote verklaringen: verbeterde hygiëne, een hogere levensstandaard met betere voeding, en medische ontwikkelingen, waaronder vaccinaties en antibiotica. Vaccins en antibiotica behoren tot de belangrijkste medische ontwikkelingen. In zekere zin zijn we inderdaad afhankelijk van de ontwikkeling van vaccins en bijgevolg van haar producenten, de farmaceutische industrie en onderzoeksinstituten. Op dit moment worden mensen dankzij vaccinatie beschermd tegen een 20-tal dodelijke infectieziekten. Mochten we alle vaccinatieprogramma's stopzetten, dan zou de sterfte door deze infecties onmiddellijk stijgen, en de levensverwachting dalen. Voor een aantal mensen zou de natuurlijke weerstand ongetwijfeld volstaan om een infectie te overwinnen, maar vele anderen zouden het niet halen. Dat is de keuze die we moeten maken.

Marleen Finoulst

Stuur je reacties op dit nummer naar bart.coenen@skepp.be.

INHOUD

herfst 2020

SKEPP

Zesde Vijs voor journalisten
Femke Van Garderen en
Sara Van de Kerckhove 4
Skeptische Put voor Karel de Grote
Hogeschool en Howest

ACTUEEL

Zijn enkel blanke mannen
racistisch? 10
Patrick Vermeren

INTERVIEW

Pseudogeschiedenissen
over Adolf Hitler 16
Een interview met auteur Tim Trachet
Interview: Johan Braeckman

RECENSIE

David Reich 18
*Who We Are and How We Got Here:
Ancient DNA and the New Science
of the Human Past*
Patrick Vermeren

RECENSIES

*Kroniek van de hedendaagse
kwakzalverij van Cees Renckens* 21
Wietse Wiels
De Hersenverzamelaar van Theo Mulder 22
Geerdt Magiels

PSYCHOLOGIE

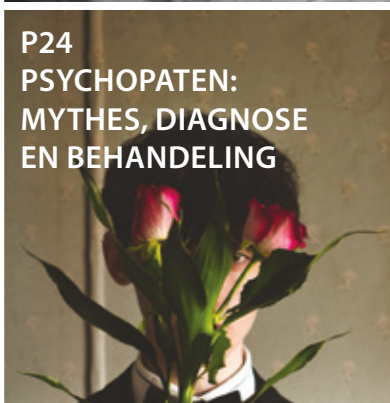
Psychopaten: mythes, diagnose
en behandeling 24
In gesprek met professor Inge Jeandarme
Patrick Vermeren

INTERVIEW

De platte aarde, een rondleiding 28
Een interview met auteur Frank Verhofs
Marleen Finoulst

STANDPUNT

“Stop subsidiëring waardeloze
opleidingen” 30
*SKEPP-bestuursleden richten brief
tot minister Crevits*
*Door Dirk Devroey, Kris Martens,
Patrick Vermeren en Wietse Wiels*

Zesde Vijs voor journalisten Femke Van Garderen en Sara Van de Kerckhove

Skeptische Put voor Karel de Grote Hogeschool en Howest

Door de Covid-19-crisis kon de uitreiking van de Skeptische prijzen dit jaar niet doorgaan zoals andere jaren. Zo werd de *Zesde Vijs* uitgereikt aan de winnaars door onder voorzitter Marleen Finoulst in het bijzijn van cabaretier Nigel Williams. De uitreiking werd opgenomen en is beschikbaar via de website van SKEPP. De winnaars van de *Skeptische Put* gingen niet in op onze uitnodiging om te reageren.

KORT

Sinds 1996 reikt SKEPP jaarlijks twee prijzen uit aan niet-leden. De *Zesde Vijs* wordt uitgereikt aan iemand die zich het voorbije jaar verdienstelijk heeft gemaakt in het verspreiden van objectieve wetenschappelijke kennis. De twijfelachtige eer van de *Skeptische Put* gaat naar een persoon of organisatie die zich tegen de verwachtingen in uitzonderlijk onkritisch heeft opgesteld inzake wetenschap. Dit jaar werden de prijzen omwille van de coronacrisis op een originele manier uitgereikt in het bijzijn van cabaretier Nigel Williams.

“**D**e winnaars van de *Zesde Vijs* onderzochten een vraag die heel wat ouders bezig houdt en waarover pseudowetenschappelijke ideeën steeds meer twijfel zaaien: moeten we ons en onze kinderen laten vaccineren?”

De *Zesde Vijs*

De winnaars van de *Zesde Vijs* onderzochten een vraag die heel wat ouders bezighoudt en waarover pseudowetenschappelijke ideeën steeds meer twijfel zaaien: moeten we ons en onze kinderen laten vaccineren? Er verschenen een 12-tal artikels in hun onderzoeksdossier *Vaccintwijfel* in *De Morgen*¹. De reeks besloeg een hele waaier van invalshoeken, van ouder tot wetenschapper en beleidsmaker. Maar de meest gewaagde zet van *De Morgen*-journalisten Femke Van Garderen en Sara Van de Kerckhove was het undercover gaan bij antivaxers in Vlaanderen². Door hun stukje onderzoeksjournalistiek

kreeg de lezer zicht op de werkwijze van pseudowetenschappers.

De artikelreeks toonde een grondigheid die SKEPP sterk apprecieert, en heeft ongetwijfeld handvatten geboden aan burgers die worstelen met vaccinatietwijfel. De toon van de reeks zat juist; respectvol voor de twijfelende ouder, helder over de feiten en streng voor hen die wetenschappelijke onzin verkondigen³.

1. www.demorgen.be/dossier/vaccintwijfel
2. <https://dossiers.demorgen.be/specials/antivax-undercover/>
3. *Bekijk een video van de laudatio op <https://youtu.be/ffngY-RiLs4s> en het dankwoord van de winnaars op <https://youtu.be/wlb8psY4lLI>.*

Moeten we ons en onze kinderen laten vaccineren? Het is een vraag die heel wat ouders bezighoudt en waarover pseudowetenschappelijke ideeën steeds meer twijfel zaaien. Journalisten Femke Van Garderen en Sara Van de Kerckhove schreven een reeks in de krant De Morgen waarin ze handvatten boden aan burgers die worstelen met vaccinatietwijfel. In de reeks waren ze helder over de feiten en streng voor hen die wetenschappelijke onzin verkondigen. Daarom krijgen ze de Zesde Vijs 2019.

Wij mensen zijn allemaal vatbaar voor denkfouten, maar op het ene moment al wat meer dan het ander. Misschien zijn mensen wel op hun kwetsbaarst voor irrationaliteit als het gaat over het welzijn van degenen die we het liefste zien, zoals onze kinderen. Wanneer er beslissingen moeten genomen worden over de gezondheid van kinderen, komen mensen anno 2019, zeker 'dankzij' sociale media en het internet vaak terecht bij pseudowetenschappelijke ideeën en zullen zo uiteindelijk beslissingen maken die hun kinderen en anderen mogelijks in gevaar brengen. De winnaars van de Zesde Vijs 2019 onderzochten een dergelijk fenomeen en boden tools aan om op een goed ingelichte manier na te denken over een vraag waarbij pseudowetenschappelijke ideeën steeds meer twijfel doen rijzen: moeten we ons en onze kinderen vaccineren?

De laureaten zijn al eerder in de prijzen gevallen door hun uitstekende kritische mentaliteit. In 2016 maakte één van beiden deel uit van het trio journalisten dat de *Belfius Persprijs* ontving voor hun 'dossier dokterslonen'. In 2017 domineerde een reeks onderzoeksartikelen gemaakt door beide laureaten het publieke debat tijdens hun week van de psychiatrie, wat hen samen de *Belfius Persprijs* opleverde in 2018. Voor deze reeks onderzochten ze meer dan 100 psychiatrische instellingen en lieten zich daarbij niet afschrikken door het gebrek aan cijfers en informatie in de geestelijke gezondheidssector. Dat uitgebreide werk leverde hen trouwens ook een nominatie op voor de *Aanmoedigingsprijs De Loep 2017*, uitgegeven door de Vereniging Van Onderzoeksjournalisten.

Tot ons genoegen besloten de laureaten erna dus hun pijlen te richten op een ander structureel probleem in de gezondheidszorg: de dreigende populariteit van het anti-vaccinatie gedachtegoed. Hiervoor werden kosten noch moeite gespaard. Er verschenen een 12-tal artikels in hun onderzoeksdossier *Vaccintwijfel*.

De reeks begon met een stuk uit eigen naam in een *Standpunt*. "Beste ouder die twijfelt over vaccinatie, we begrijpen u'. In dat stuk spreken ze respectvol van ouder tot ouder, waarbij ze twijfelaars over de streep proberen te halen om open te staan voor de feiten. De twijfelende ouders werden vervolgens gepresenteerd in een stuk over hoe hun twijfels gevoed worden door illustere online bronnen, en helaas ook door artsen die onvoldoende respect tonen voor hun aangekaarte twijfels en kritische vragen. Een ander stuk liet

ouders aan het woord die eerst twijfels hadden maar door gezondheidsproblemen bij hun kind nu zeker zijn van het nut van vaccinaties.

De laureaten investeerden in het presenteren van de feiten. Er verscheen een 'abc van vaccinaties', een mooie lijst van de meest voorkomende mythes en de daarbij horende factchecks over vaccins⁴, en ze organiseerden een chatsessie met professor Van Damme (UAntwerpen) waarin de professor op vragen van lezers antwoordde.

De reeks besloeg dan ook een hele waai-er van invalshoeken, van de individuele ouder tot de beleidsmakers. Er werd een inkt geboden in de interne keuken van hoe onze overheid zich voorbereidt op de stijgende twijfel, o.a. door het uitwerken en opzetten van een Crisisplan.

Ook werd er stilgestaan bij de twijfels over het nut van het verplichten van vaccins⁵.

Undercover

Maar hun meest gewaagde zet was het undercover gaan bij antivaxers in Vlaanderen⁶. Door dit stukje onderzoeksjournalist kon de Vlaamse lezer de schadelijkheid van pseudowetenschap in actie zien. Er viel te zien hoe huisartsen die van het wetenschappelijk padje geraakt en onder andere in homeopathie zijn begonnen geloven, twijfels uiten over het nut van vaccins en hoe je gezond kan leven zonder vaccins. Eén van ontmaskerde artsen was eerder in het jaar al door de mand gevallen, toen VTM hem in het *Nieuws* liet verkondigen dat het mazelenvaccin autisme veroorzaakt, wat tot een golf van verontwaardiging leidde⁷.

Ook de steeds toenemende rol van sociale media door antivaxers kwam uitgebreid aan bod.

De reeks artikels toonde een grondigheid die we sterk appreciëren, en heeft ongetwijfeld handvatten aangeboden aan burgers in de strijd tegen pseudo-wetenschappelijke theorieën. Het gaf ouders de informatie nodig om een beter onderbouwde keuze te maken over vaccinaties.

4. www.demorgen.be/tech-wetenschap/nee-van-het-mazelen-vaccin-krijgt-u-geen-autisme-en-andere-mythes-over-vaccinaties-doorprikt~b0e36b87/

5. www.demorgen.be/nieuws/belgie-laat-ouders-steebs-meer-ontsnappen-aan-verplicht-polio-vaccin~b9627a55/

6. <https://dossiers.demorgen.be/specials/antivax-undercover/>

7. www.hln.be/nieuws/binnenland/forse-kritiek-op-huisarts-die-tegen-inenting-voor-mazelen-pleit-hij-creert-risico-op-epidemie~a0de0f72/

De Skeptische Put

De Skeptische Put wordt uitgereikt aan een min of meer respectabel persoon of instelling, van wie je een pseudowetenschappelijke houding niet meteen zou verwachten, bijvoorbeeld een onderwijsinstelling.

SKEPP vond een dubieus aanbod bij twee van de grootste hogescholen in Vlaanderen, beide organiseren al enkele jaren een postgraduaat acupunctuur. De effecten van acupunctuur zijn uitgebreid onderzocht en de resultaten zijn niet beter dan placebo. Toch wordt deze pseudowetenschap, die geen steek houdt, onderwezen. Onze betreurde erevoorzitter Wim Betz vatte acupunctuur als volgt samen: "Prikken met naalden kan in bepaalde gevallen de pijn verlichten, maar je moet daarvoor niet in China gestudeerd te hebben." We kunnen daar nu aan toevoegen dat een postgraduaat aan de Karel de Grote-Hogeschool of de Hogeschool West-Vlaanderen (Howest) ook niet zal helpen.

De Skeptische Put is een zeer bijzondere prijs. Hij is immers niet als een compliment bedoeld, wel integendeel. De prijs wordt toegekend aan wie zich bijzonder onkritisch uitlaat of opstelt over pseudowetenschap. Jammer genoeg is het niet moeilijk om een gegadigde voor de prijs te vinden. Er valt immers heel wat te zien of te horen over pseudowetenschap op de meest onkritische, ja zelfs bedrieglijke wijze. Wie via Google zoekt op woorden als paragnost, astrologie of bachbloesemtherapie vindt meteen tientallen, zo niet honderden onkritische pagina's over deze onderwerpen. Om het aanzien van de prijs de behouden wordt de Skeptische Put in de praktijk voorbehouden aan een min of meer respectabel persoon of instelling, van wie je een dergelijke houding niet meteen zou verwachten. Zodanig dat verontwaardigde ondertoon van deze prijs gepaard gaat met een oprechte teleurstelling en tegelijk met de hoop dat de betrokken persoon of instelling zich zal beteren.

Wat kan er nu respectabeler, wat kan er belangrijker zijn dan het onderwijs? We hebben het in de voorbije maanden moeten meemaken hoe onze jeugd door de alomvattende pandemie voor een groot deel van onderwijs gespeend bleef.

En wat kan er laakbaarder zijn voor een onkritische houding tegenover onzin dan

“SKEPP wil graag een krachtig signaal sturen naar de Onderwijswereld: maak geen reclame voor dubieuze praktijken, maar span u in om mensen op te leiden volgens wetenschappelijk verantwoorde opvattingen.”

een erkende en gesubsidieerde instelling voor hoger onderwijs? Zo'n instellingen bestaan helaas in de Vlaamse onderwijswereld. Het gaat om twee van de grootste hogescholen in Vlaanderen, gerekend in aantal studenten.

Wat lezen we over het aanbod van deze hogescholen? Een opleiding *postgraduaat acupunctuur*. Daarbij staat de volgende uitleg:

Voor de ene hogeschool:

"Experts maken je wegwijs in de traditionele Chinese acupunctuur, jij verruimt je medische blik."

Wie die experts zijn, staat er niet bij. Maar wat verder krijgen we te lezen?

"Acupunctuur vormt samen met massage (tuina) en bewegingsleer (medische qigong), kruiden en voeding het fundament van de traditionele Chinese geneeskunde.

Je verdiept je in eeuwenoude knowhow en jarenlange ervaring, bekijkt mens en welzijn vanuit een heel open perspectief, over de grenzen van de klassieke gezondheidszorg heen."

Voor de andere hogeschool:

"De acupunctuur vertrekt vanuit de gedachte dat lichamelijke en geestelijke klachten worden veroorzaakt door verstoringen in de energiehuishouding van het lichaam.

Met acupunctuur worden deze verstoringen hersteld. Zo zet acupunctuur het lichaam en de geest aan zichzelf te genezen. Het is een ideale therapeutische techniek om bijvoorbeeld pijnklachten te bestrijden."

Dat dit geen klassieke gezondheidszorg is, zal wel. Maar is er één reden om vrouwen te schenken aan de therapie van naalden prikken? Om te beginnen is de acupunctuur niet zo eeuwenoud en gerespecteerd in China als ze zelf laat uitschijnen. Maar dat is bijzaak. Kern van de zaak is dat de werking van de acupunctuur niet bewezen is en ze is gebaseerd op een onbegrijpelijke en niet-weten-

schappelijk onderbouwde theorie. Om met dat laatste te beginnen een citaat van SKEPP-erlid Jan Willem Nienhuys, behalve skepticus ook een kenner van de Chinese cultuur.

"De acupuncturisten geloven grosso modo dat je een zieke kunt genezen door er op specifieke plaatsen met dunne naalden in te prikken. De klassieke theorie erachter kost weliswaar zeeën van tijd om die in het hoofd te proppen, maar is zo onzinnig dat we het daar niet over hoeven te hebben. Moderne theorieën proberen te verklaren waarom dat geprik pijn zou kunnen dempen: hetzij door het lichaam aan te zetten tot productie van endorfinen (door het lichaam geproduceerde morfineachtige stoffen), hetzij door de pijnzenuwen in hun gebruikelijke werking te belemmeren. Deze theorieën hebben ernstige beperkingen. Ze verklaren eigenlijk alleen pijnbestrijding, terwijl acupuncturisten beweren dat ze veel meer kunnen dan alleen pijn onderdrukken. Verder is onduidelijk waarom je in speciale punten moet prikken."

Er is de voorbije decennia veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de acupunctuur en die waren op zijn zachtst gezegd teleurstellend. Uit meta-analyses gedaan door onder meer professor Edzard Ernst blijkt dat niet kon worden aangetoond dat acupunctuur helpt bij het behandelen van onder meer nek- en rugpijn, artrose, tenniselleboog, astma, oorsuizen, of vetzucht en roken.

Bij bepaalde gevallen van pijnbestrijding, zoals bij hoofdpijn, lijkt het plaatsen van naalden mogelijk een effect te hebben. Maar dan blijkt ook dat die naalden niet per se geplaatst moeten worden volgens de theorie van de acupunctuur. Met andere woorden: of de naald geplaatst wordt op een zogenaamde "meridiaan" doet er niet toe. De vraag is dan ook of het over meer gaat dan het bekende placebo-effect.

Volgens de Karel de Grote-Hogeschool verloopt de opleiding in samenwerking

“acupuncturisten geloven grosso modo dat je een zieke kunt genezen door er op specifieke plaatsen met dunne naalden in te prikken.” Jan Willem Nienhuys

met het *Opleidingsinstituut voor Traditionele Chinese Geneeswijzen* (OTCG). Ook Howest werkt samen met zo een instelling, namelijk het *Instituut voor Complementaire Zorg Opleidingen*, of ICZO. Beide instituten – OTCG en ICZO - zijn loutere privé-instellingen die aan indrukwekkende tarieven cursussen over alternatieve geneeswijzen geven. Het verschil tussen de twee is dat OTCG zich blijkbaar beperkt tot geneeswijzen van Chinese huize. We gaan hier niet dieper op dit aanbod in. Alleen dit: volgens OTCG levert “de traditionele Chinese geneeskunde over het hart, de lever, de nieren enzovoort een heel andere invalshoek dan wat er klassiek in de westerse geneeskunde onder verstaan wordt”. Tja, de oude Grieken hadden daar ook een aparte invalshoek op, die niet meer gebruikt wordt, onder meer omdat Harvey in de 17de eeuw ontdekte dat het

hart een pomp is en niets anders. Traditionele Chinese geneeskunde bestaat uit totaal verouderde opvattingen over lichaam en gezondheid. Een deel daarvan is ronduit magisch te noemen, of gebaseerd op bijgeloof. Zoals de opvatting over de stimulerende vermogens van de hoorn van een neushoorn of de penis van een tijger, met alle gevolgen van dien voor deze zeer bedreigde diersoorten. SKEPP heeft indertijd het schandaal aangeklaagd van vrouwen wier nieren beschadigd werden omdat ze Chinese kruidenmengsels hadden ingenomen om te vermageren.

En met dit soort opvattingen wil een hogeschool zich binden? Als SKEPP willen we een krachtig signaal sturen naar de onderwijswereld. Maak geen reclame voor dubieuze praktijken. Span u in om mensen op te leiden volgens wetenschappelijke

“ **T**raditionele Chinese geneeskunde bestaat uit totaal verouderde opvattingen over lichaam en gezondheid. Een deel daarvan is ronduit magisch te noemen, of gebaseerd op bijgeloof. ”

lijkt verantwoorde opvattingen. Die mensen hebben we dringend nodig, zo is de voorbije maanden gebleken.

Het is jammer dat een hogeschool door zijn opleiding aan te bieden dit soort reclame brengt. Daarom gaat de Skeptische Put 2019 naar de Karel de Grote-Hogeschool en Howest.

Zijn enkel blanke mannen racistisch?

▶ Auteur: Patrick Vermeren

Sinds de moord op George Floyd lijkt het hek van de dam. Persoonlijk hoop ik dat het een nieuwe impuls mag zijn om racisme te bestrijden, waarbij heilige huisjes zoals bepaalde standbeelden voor mij niet ontzien hoeven te worden. In de pers verschijnen de laatste tijd veel opinies over de oorzaken van racisme. Daarbij vallen twee tegenstrijdige beweringen op.

Zo beweerde cultureel antropoloog Gloria Wekker op 4 augustus in de krant *De Standaard* dat "racisme geen ziekte is die sommige mensen treft. Het zit in ons allemaal". Dat suggereert dus een biologische, aangeboren oorsprong. Sabine Ingabire, een journaliste die zichzelf ook als activiste omschrijft, stelde in een interview in de krant *De Morgen* van 25 juli dat "alle witte mensen racistisch zijn" (al nuanceert ze dat verder in het interview) en dat ze daarom als zwarte vrouw niet date met witte mannen. Zij stelt namelijk dat ze racisme en seksisme niet uitgelegd krijgt aan een witte man, "hoe lief en betrokken hij ook is". Zij suggereert een 'structureel' voordeel voor blanke mannen in de samenleving. Waarom blanke vrouwen minder racistisch zouden zijn dan mannen legt ze niet uit. Politica Assita Kanko (*De Standaard* 4 augustus 2020) "denkt niet" dat racisme in ons allemaal zit en vreest dat mensen die denken dat racisme in ons zit zich gemakkelijk zouden kunnen bedienen van het excuus dat ze er dan toch niets kunnen aan doen. Ze pleit ervoor om de mens te zien als een individu, niet als deel van een groep. Die tegenstrijdige visies vragen om een fact-check op basis van de huidige stand van de wetenschap.

“Het is niet omdat wetenschappers en opiniemakers zich verzetten tegen het gebruik van de term ras, dat mensen zullen ophouden dit te doen. Het lijkt een inherent gegeven van de menselijke natuur te zijn.”

Definitie van racisme

Weinig mensen wagen zich aan een definitie omdat het thema zeer controversieel is en mensen voortdurend andere invulling willen geven aan het begrip. Toch is het noodzakelijk om dit te doen in dit artikel om de tegenstrijdige stellingen te kunnen evalueren.

Een belangrijk wetenschappelijk onderscheid dat vaak wordt gemaakt is het verschil tussen ras en etniciteit. Etniciteit is een vorm van zichzelf of anderen rekenen tot een bepaalde groep, vaak op basis van culturele merktekens zoals taal, dialect, gebruiken en kledij¹. Ras gaat traditioneel over zichtbare kenmerken waarvan huidskleur en gelaatskenmerken natuurlijk de meest in het oog springende zijn. Mensen discrimineren – hier te begrijpen als het onterecht maken van een onderscheid waardoor het gelijkheidsbeginsel wordt geschaad – op basis van tal van zaken: geslacht, gender, religiebeleving, seksuele oriëntatie en uiteraard 'ras'. Racisme is dus een vorm van discriminatie, maar de meeste mensen maken geen onderscheid tussen ras en etniciteit. Wat betreft het 'concept' ras op zich verwijs ik naar de samenvatting van het boek van David Reich elders in dit nummer, waaruit blijkt dat de traditionele benadering van het begrip 'ras' volgens huidskleur of

een andere biologische indeling en zelfs volgens geografische verspreiding onhoudbaar is. De term ras is dus een 'cultureel begrip', ook al zal dit vermoedelijk zijn ontstaan op basis van morfologische kenmerken.

De oudste internationale rechtsbron is het Handvest van de Verenigde Naties (artikel 1.3) waarin wordt verboden een onderscheid te maken tussen mensen op vlak van ras, geslacht, taal of godsdienst. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens breidt het verbod op het maken van onderscheid voor het toekennen van rechten en vrijheden gevoelig uit naar "onderscheid van welke aard ook" en geeft vervolgens een niet-limitatieve opsomming "zoals ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status". Een derde internationale rechtsbron is het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Ras-

1. Er is geen wetenschappelijke consensus, noch binnen noch tussen de verschillende disciplines in de sociale wetenschappen (antropologie, psychologie enz.). Sommigen rekenen uiterlijke kenmerken (fenotype) ook tot de merktekens waarop mensen zich baseren, waardoor etniciteit aldus ook 'ras' of 'gemeenschappelijke afkomst' omvat.

sendiscriminatie van 7 maart 1966 dat in artikel 1.1 stelt:

“In dit Verdrag wordt onder ‘rassendiscriminatie’ verstaan elke vorm van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur op grond van ras, huidskleur, afkomst of nationale of etnische afstamming die ten doel heeft de erkenning, het genot of de uitoefening, op voet van gelijkheid, van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel gebied, of op andere terreinen van het openbare leven, teniet te doen of aan te tasten, dan wel de tenietdoening of aantasting daarvan ten gevolge heeft.”

Voor dit artikel stel ik dan ook voor dat we de definitie van racisme hanteren dat men ‘op een discriminerende manier mensen als minderwaardig beschouwt omdat zij op basis van ras, nationaliteit of etnische afstamming bij groepen zouden horen, anders dan de groep waartoe de discriminerende persoon zich rekent’.

Is racisme aangeboren?

Heel wat evolutionaire psychologen beschouwen die neiging tot categorisatie van zichzelf en anderen in rassen als een louter bijproduct van onze coalitiepsychologie.² Een aantal experimenten tonen aan dat die identificatie met ras snel kan verdwijnen als er andere *clues* zijn. Basketbalteams bestaande uit 50% blanke en 50% zwarte spelers die het ploeg t-shirt droegen, identificeerden zich louter op basis van het team en niet op basis van huidskleur bijvoorbeeld. Toch bleven mensen zichzelf nog steeds identificeren op basis van hun geslacht en leeftijd (Kurzban et al., 2001; Pietraszewsky et al., 2014, 2015). Dit beschouwen deze onderzoekers als bijkomend bewijs dat ‘ras’ vooral een sociaal construct is en geen biologisch.

Voor nog andere wetenschappers zoals evolutiebioloog Richard Dawkins³ en diverse psychologen moeten we minstens een deel van de verklaring zoeken bij onze aangeboren neiging tot essentialisme – de neiging om insecten, dieren, planten enz. in te delen en namen te geven volgens een soort van essentiële eigenschap. Dit essentialisme zorgt ervoor dat zowel kinderen als volwassenen bepaalde eigenschappen van bepaalde speciën verwachten. Elke soort of specie

“Onder historici is de consensus over de vroegste vormen van racisme ver zoek. Als we kijken naar praktijken zoals bezitslavernij, dan vinden we deze praktijk reeds ver voor de koloniale tijd terug.”

zou een diepe, inherente natuur hebben. Ondanks het feit dat er in de wetenschappelijke wereld een overwegende consensus bestaat dat ras geen biologische basis heeft, is het toch zo dat heel veel mensen van om het even welke kleur zichzelf identificeren volgens ras, en meer bepaald volgens een ondertussen onhoudbare geografische scheidslijn (Afrikanen, Europeanen, Oost-Aziaten, oorspronkelijke volkeren zoals *Native Americans* en Nieuw-Guineanen) (bijv. Bryc et al., 2015; Pietraszewski et al., 2014). Mensen doen dit voornamelijk op basis van morfologische trekken zoals gelaatskenmerken – bijvoorbeeld neus en oogleden, huidskleur, haarkleur enz. Diverse studies hebben echter het verband aangetoond tussen deze zelfidentificatie (‘felt ethnicity’) en hun genoom (bijv. Mountain & Risch, 2004; Tang et al., 2005). Dat lijkt er op te wijzen dat de zelfidentificatie toch minstens een biologische grond heeft. Het is dus niet omdat wetenschappers en opiniemakers zich verzetten tegen het gebruik van de term ras, dat mensen zullen ophouden dit te doen. Het lijkt ook een inherent gegeven van de menselijke natuur te zijn.

Hersenscans en impliciete associatietests

Of we het nu willen of niet, of we het nu wenselijk achten of niet, bij een aantal experimenten met hersenscans vertonen mensen een activatie in de amygdala bij

het zien van beelden van een gezicht van een andere origine dan de eigen groep, wat wijst op een angstreactie. Die activatie gebeurt ongeacht het ras of etniciteit waarmee men zichzelf identificeert (Sapolsky, 2017). Deze studies werden door sommigen aangegrepen om te bewijzen dat iedereen ‘racisme in zich’ heeft. Dat betekent echter geenszins dat we dan ook maar moeten aannemen dat we dus aangeboren racisten zijn. Een eerste argument is dat onze amygdala – twee kleine hersengebieden in ons brein – een zogenaamd half-open hersenmodule⁴ is. Daar zitten zowel aangeboren angsten in als aangeleerde en geconditioneerde angsten. Aangeboren betekent dat angst voor bepaalde zaken zoals onze schrik voor slangen of leeuwen ‘fabrieksklaar’ meekomt met ons DNA (‘readiness modules’) en die door interactie met onze omgeving wordt geactiveerd. Maar de amygdala leert dus ook bij. Wie ooit opgesloten zat in een lift waarin bovendien nog het licht uitviel, kan een aangeleerde angst voor liften ontwikkelen (we kunnen nog geen evolutionaire adaptatie voor liften hebben) die razendsnel kan geactiveerd worden bij een volgend contact met een lift.

Ten tweede is de amygdala niet de enige ‘speler’ in ons brein. Een deel van onze prefrontale cortex (verder PFC) staat namelijk in nauwe verbinding met de amygdala en voegt niet alleen informatie toe, maar heeft een regulerend effect

op de emoties geproduceerd door de amygdala. Enkel de initiële activatie van de amygdala bekijken, zonder de activatie in de bewuste gebieden in de PFC te bekijken is misleidend. Ik gebruik hiervoor vaak het volgende verhelderend voorbeeld: Stel dat je onder een boom staat en vanuit je ooghoek zie je iets naar beneden vallen. Een reflex die de meeste mensen hebben is te schrikken, opzij te stappen en te kijken naar het object. Wanneer men zich realiseert dat het een blad is dat naar beneden dwarrelt, zet deze schrik zich niet door. Die PFC is bovendien 'trainbaar'. Cognitieve Gedragstherapie bijvoorbeeld is daardoor een zeer effectieve vorm van psychotherapie om problemen met emotieregulatie te behandelen.

Het loutere feit dat een eventuele initiële angstreactie kan opgemerkt worden in de amygdala, biedt geen verklaring of racisme louter biologische dan wel louter culturele wortels heeft, of een combinatie van biologie en omgeving is.

Ten derde is er heel wat kritiek op deze studies omdat de onderzoeken met hersenscans uitgevoerd werden met een beperkt aantal proefpersonen en replicaties uitbleven. Andere onderzoekers toonden namelijk aan dat de amygdala gevoelig is voor al wat 'vreemd' is en indicaties geeft dat iemand tot een out-group behoort. Zo was een groep proefpersonen die werden toegewezen tot een zogenaamde in-group bestaande uit diverse 'rassen', dan werd de amygdala enkel actief bij het zien van nieuwe (potentiële) leden, ongeacht hun ras. Waarop de amygdala reageert, kan sterk worden beïnvloed door contextuele factoren. De laatste stand

van het onderzoek laat zien dat waar de amygdala bij kinderen vooral worden geactiveerd bij het zien van gezichten uit een 'out-group', dit minder het geval is bij adolescenten en volwassenen. Deze vertonen een verhoogde en gelijktijdige (!) activatie van meerdere hersengebieden bij het zien van gezichten van mensen die nieuw zijn aan de 'in-group': de sgACC of subgenuale Anterieure Cortex Cingulare, de tempo-pariëtale junctie of TPJ, de bilaterale amygdala, het fusiforme aangezichtgebied en de orbitofrontale cortex (Moreira et al, 2017).

Enkel focussen op de activatie van de amygdala was dus een vorm van cherry-picking: dit vermelden kwam misschien wel goed uit voor het punt dat men wou maken? Deze kritiek staat dan nog los van de algemene kritiek op wat hersenscans kunnen opleveren. Die 'beelden' zijn geen echte foto's zoals diegene die we nemen met een fototoestel, maar representaties (in kleur) van statistische berekeningen van de metingen van bloedvolume, bloedstromen en het zuurstofniveau door middel van fMRI. De omgeving waarin zulke 'breinsscans' worden genomen om 'racisme te testen' is bovendien uiteraard kunstmatig, met name het bekijken van beelden in het scanapparaat. Wat dit betekent in het echte leven blijft een open vraag. Voorlopige conclusies over breinregio's worden altijd getrokken op basis van gemiddelden van grote groepen, omdat individuele scans grote verschillen kunnen opleveren. Dit betekent meteen ook dat één individu niet kan worden toegewezen aan een groep (bijvoorbeeld racisten versus niet-racisten), zelfs niet door ervaren onderzoekers.

Een aantal wetenschappers slaagde er in om behoorlijk wat financiële middelen los te weken voor het onderzoek naar zogenaamde impliciete associatietests (IATs). Een van de opzetten bestond er in persoonlijkheid van mensen te achterhalen – het uitgangspunt was dat mensen zich anders (lees: beter) voordoen wanneer ze de klassieke expliciete vragenlijsten invullen. Een van de toepassingen was de IAT die de neiging tot discriminatie op basis van ras zou blootleggen. Een belangrijk criterium was je reactiesnelheid op de vertoning van respectievelijk foto's van gekleurde en blanke personen, van positieve en negatieve woorden en een combinatie van woorden en personen. Een blanke persoon met een racistisch brein zou trager zijn in het verbinden van positieve woorden met zwarte mensen. Vijf meta-analyses – waarvan zelfs één van de aanvankelijke proponenten Greenwald, Nosek en Banaji – toonden echter de problemen met deze test aan en slechts één tot twee procent van het discriminerend gedrag zou met deze test kunnen verklaard worden, een percentage dat in het echte leven vrijwel verwaarloosbaar is (de meta-analyses staan bij de bronnen vermeld: Blanton; Oswald; Greenwald; Carlsson; Forscher).

2. Zie het lentenummer van Wonder en is gheen Wonder voor een uitgebreide bespreking van onze neiging tot wij (ingroup) versus zij (outgroup) denken, inclusief het aanvoelen dat de ingroup superieur is aan de outgroup.
3. Dawkins op edge.org: "Essentialism rears its ugly head in racial terminology."
4. In tegenstelling tot gesloten modules, die niet bijleren, maar volledig 'voorgeprogrammeerd' zijn; denk bijvoorbeeld aan onze horizonverwerking: een horizon neem je altijd op dezelfde manier waar, en er zijn dan ook een paar visuele illusies op basis van deze onwrikbare toestand te vinden.

Koloniale constructie?

Sommige mensen, zoals Gloria Wekker, beweren dat racisme “een koloniale constructie” is waarbij “witte” mensen “edeler, mooier en waardevoller zijn” dan mensen met een donkerder huidskleur. Dat kunnen we natuurlijk niet beoordelen vanuit louter psychologisch onderzoek, maar daarvoor moeten we naar historici kijken. De consensus over de vroegste vormen van racisme onder historici is ver zoek. Als we kijken naar praktijken zoals bezitslavernij⁵ (waarbij een persoon gemerkt wordt als ‘minder dan een mens’), dan vinden we deze praktijk reeds ver voor de bedoelde koloniale tijd terug, bijvoorbeeld in China gedurende de Han-Dynastie, het Romeinse rijk of het middeleeuwse al-Andalus (het huidige Iberië). Er zijn tal van academische papers en boeken geschreven over de gebieden waar slavernij historisch voorkwam. Slavernij wordt door velen gezien als een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van racisme, omdat het ontmenselijken en als minderwaardig bestempelen van zwarten als rechtvaardiging voor de

trans-Atlantische slavenhandel werd ingeroepen. Waarmee ik niet ontken dat het voordeel dat blanken (of witte mensen, of bleekscheten zo u wil) ‘structureel’ zouden genieten wel degelijk te maken heeft met de rijkdommen die onze voorouders (met geweld en misbruik) wisten uit kolonies te slepen.

Voorlopige conclusie

Volgens de huidige stand van de wetenschap zijn er sterke bewijzen dat er minstens deels een biologische erfenis is die wij meedragen en die het gevaar tot discrimineren én racisme inhoudt. Dat vinden we terug in de bevindingen uit onze coalitiepsychologie – de polarisering in het racisme-debat bewijst dit cynisch genoeg nog maar eens – en onderzoeken naar essentialisme. De huidige stand van onderzoek naar de amygdala bevestigt het bestaan van onze coalitiepsychologie. Maar veel hersengebieden worden dus tegelijk geactiveerd waarbij de ene ook de andere reguleert (bijvoorbeeld de OFC die de amygdala reguleert). Dus zowel de neiging om angst te voelen voor

wie ‘vreemd’ lijkt als de mogelijkheid om deze angst te onderdrukken en bij te stellen is een deel van onze biologische natuur. Dus niet alleen blanke mensen, laat staan enkel blanke mannen, zijn racistisch. Het potentiële gevaar om racistisch te denken (en in tweede instantie te handelen) zit dus in iedereen, ongeacht de huidskleur. Racisme is maar één trigger die onze coalitiepsychologie in gang kan zetten.

Het zal door middel van culturele afspraken en wetten zijn dat we deze aangeboden neigingen tot essentialisme en onze coalitiepsychologie die leiden tot fenomenen zoals *ingroup bias* of *outgroup derogation* zullen verder moeten trachten te bestrijden. Deze strijd zal helaas nog lang en pijnlijk zijn.

Patrick Vermeren

is HR professional, schrijver, journalist en bestuurslid van SKEPP.

5. Waarmee ik niet beweer dat slavernij enkel door racisme ontstond: blanken hielden bijvoorbeeld ook blanke slaven.

BRONNEN:

International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination van 7 maart 1966, United Nations Treaty Series, vol. 660, blz. 195.

Bryc, K., Durand, E. Y., Macpherson, J. M., Reich, D., & Mountain, J. L. (2015). The genetic ancestry of African Americans, Latinos, and European Americans across the United States. *The American Journal of Human Genetics*, 96(1), 37–53.

Kurzban, R., J. Tooby and L. Cosmides. 2001. "Can Race Be Erased? Coalitional Computation and Social Categorization". *Proceeding of the National Academy of Science*, 98(26), 15387- 15392.

Pietraszewski, D., Cosmides, L., & Tooby, J. (2014). The Content of Our Cooperation, Not the Color of Our Skin: An Alliance Detection System Regulates Categorization by Coalition and Race, but Not Sex. *pLoS ONE* 9(2): e88534.

Pietraszewski, D., Curry, O. S., Petersen, M. B., Cosmides, L., & Tooby, J. (2015). Constituents of political cognition: Race, party politics, and the alliance detection system. *Cognition*, 140, 24–39.

OVER RAS EN ETNICITEIT:

Mountain, J. L., & Risch, N. (2004). Assessing genetic contributions to phenotypic differences among 'racial' and 'ethnic' groups. *Nature genetics*, 36(11), S48-S53.

Guassi Moreira, J. F., Van Bavel, J. J., & Telzer, E. H. (2017). The neural development of 'us and them': Social cognitive and affective neuroscience, 12(2), 184-196.

Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. London: Penguin.

Tang, H., Quertermous, T., Rodriguez, B., Kardia, S. L., Zhu, X., Brown, A., ... & Schork, N. J. (2005). Genetic structure, self-identified race/ethnicity, and confounding in case-control association studies. *The American Journal of Human Genetics*, 76(2), 268–275.

IN VERBAND MET DE RACE IAT:

<https://www.thecut.com/2017/01/psychologists-racism-measuring-tool-isnt-up-to-the-job.html>

Carlsson, R., & Agerström, J. (2016). A closer look at the discrimination outcomes in the IAT literature. *Scandinavian journal of psychology*, 57(4), 278–287.

Blanton, H., Jaccard, J., Klick, J., Mellers, B., Mitchell, G., & Tetlock, P. E. (2009). *Strong claims and weak evidence: Reassessing the predictive validity of the IAT*. *Journal of Applied Psychology*, 94(3), 567-582.

Forscher, P. S., Lai, C., Axt, J., Ebersole, C. R., Herman, M., Devine, P. G., & Nosek, B. A. (2019). A meta-analysis of procedures to change implicit measures.

Greenwald, A. G., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2015). Statistically small effects of the Implicit Association Test can have societally large effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(4), 553–561.

Oswald, F. L., Mitchell, G., Blanton, H., Jaccard, J., & Tetlock, P. E. (2013). Predicting ethnic and racial discrimination: A meta-analysis of IAT criterion studies. *Journal of personality and social psychology*, 105(2), 171–192.

Pseudogeschiedenissen over Adolf Hitler

Een interview met auteur Tim Trachet

► Interview: Johan Braeckman

Tim Trachet publiceerde recent een boekje in de SKEPP-reeks, getiteld *Waar is Hitler? De valse speurtocht naar een verdwenen Führer*. Hitler is allicht de meest beroemde, of in elk geval beruchte, persoon uit de twintigste eeuw...

Johan Braeckman: 'Zoals je zelf opmerkt, hebben documentaires over Adolf Hitler steeds bijzonder veel kijkers. Men heeft het in dit verband over "het Dolf-effect". Er is ook een ontelbaar aantal boeken over hem verschenen. Je draagt nu bij aan de massa literatuur die er reeds bestaat over een van de grootste massamoordenaars aller tijden. Wat was je drijfveer om dit boek te schrijven?'

Tim Trachet: 'Het viel me op dat er de laatste jaren steeds meer belangstelling is voor theorieën dat Hitler de oorlog overleefde en ergens een onderkomen zou hebben gevonden. Dergelijke theorieën zijn op zich niet nieuw. Ze doken op in de eerste jaren na de oorlog, toen er nog onduidelijkheid was over wat er precies was gebeurd in die dramatische dagen eind april 1945 in Berlijn. De gedachte dat Hitler misschien nog in leven zou zijn, was zowel fascinerend als verontrustend. Het zorgde er in elk geval voor dat sommige politiediensten aandacht schonken aan de geruchten over een ontsnapte Führer. Maar de belangstelling daarvoor ebde weg met de tijd. Het werd steeds duidelijker wat er met Hitler was gebeurd. En meer dan een eeuw na zijn geboorte geloofde natuurlijk niemand dat hij nog leefde. Maar nu, 75 jaar na het gebeuren, terwijl vrijwel alle directe getuigen zijn gestorven, zijn die ontsnapings-theorieën meer levend dan ooit. Blijkbaar door de invloed van het internet, waar de meest waanzinnige opvattingen verspreid worden. Dat er intussen ook boeken en tv-documentaires hierover zijn verschenen, komt wellicht omdat men op die wijze opnieuw van het "Dolf-effect" wil profiteren. Die theorieën zouden nauwelijks onze aan-

dacht waard zijn, ware het niet dat ik opmerkte hoezeer pseudowetenschap daarin de kop opsteekt. De hele manier waarop de "Hitler-survivantisten" hun onderwerp aanpakken doet sterk denken aan de methoden van onder meer de creationisten, de holocaustontkenners of de sindonologen (adepten van de Lijkwade van Turijn). Het leek me dus de moeite een kritisch boekje te schrijven om uit te leggen wat er écht met Hitler is gebeurd en waarom de overlevingstheorieën niet kloppen.'

Johan Braeckman: 'Kan je een voorbeeld geven van zo'n "theorie"?'

Tim Trachet: 'De meest uitgewerkte theorie is dat Hitler met een Duitse onderzeeër naar Argentinië is vertrokken en daar zijn oude dag doorbracht. Hij zou daar verder niks meer hebben uitgestoken. Er zijn inderdaad een paar U-boten op het einde van de oorlog naar daar gevaren. Het gaf al snel aanleiding tot de bewering dat er hooggeplaatste nazi's ontsnapt waren, waaronder Hitler en zijn vrouw Eva. En Argentinië was een geliefd toevluchtsoord voor nazi's en collaborateurs. Zoiets klinkt plausibel, alleen is er geen enkel bewijs voor. Een stuk exotischer en fascinerender zijn de beweringen dat Hitler in zijn U-boot naar Antarctica is gevaren, waar de Duitsers een geheime basis hadden gebouwd. Daar zouden dan in ondergrondse fabrieken geheime wapens zijn gefabriceerd, als voorbereiding voor een nieuw nazirijk. Klinkt goed als scenario voor een James Bond-film, maar is totaal onhoudbaar om diverse redenen, die ik in het boek uitleg. Al die theorieën zijn trouwens a priori onjuist, omdat het volkomen zeker is dat Hitler in 1945 in Berlijn gestorven is.'

Johan Braeckman: 'Waarom zijn die pseudogeschiedenissen over Hitler tot op heden populair?'

Tim Trachet: 'De aantrekkingskracht komt er gelukkig niet zozeer door een nostalgie voor het naziregime. De belangstelling

“**D**at Hitler na zijn rampzalige ondergang in alle stilte nog verder zou hebben geleefd is even intrigerend als de idee dat er op afgelegen plaatsen op aarde nog prehistorische monsters leven.”

voor Hitler is groot, omdat hij een uniek figuur was. Een demonisch, monsterachtig iemand, de laatste grote veroveraar uit de geschiedenis, die in amper enkele jaren een ongezien bloedbad aanrichtte, om daarna volledig ten onder te gaan. Dat die man na die rampzalige ondergang in alle stilte nog verder zou hebben geleefd is even intrigerend als de idee dat er op afgelegen plaatsen op aarde nog prehistorische monsters leven, een geliefd onderwerp van stripverhalen en films. Er waren wel oude en nieuwe nazi's die geloofden of hoopten dat hun geliefde Führer inderdaad zou zijn ontsnapt, om dan ergens in het geheim de nazibeweging verder te leiden. Dat doet denken aan de legende dat keizer Frederik Barbarossa in een berg ligt te slapen om ooit weer te ontwaken en Duitsland te redden. Of misschien zelfs aan de "verborgen imam" van de sjiieten... Er zijn ook overtuigde antinazi's die aan Hitlers overleving geloof hechtten, alleen al omdat ze er niet helemaal gerust in waren. Het leek bijna te mooi om waar te zijn dat het naziregime in 1945 volledig was ingestort. Had Hitler dan geen "plan B" voor wat er bij een nederlaag moest gebeuren? Het antwoord is neen, maar dat is niet evident. Er kwamen verhalen over netwerken van gevluchte nazi's die aan een "Vierde Rijk" zouden werken. Wie daar sterk mee bezig was, was de bekende nazi-jager Simon Wiesenthal. Voor zover ik weet heeft hij nooit geloofd dat Hitler was ontsnapt, maar hij was er wel van overtuigd dat Hitlers secretaris Martin Bormann eind de jaren 1960 nog in Zuid-Amerika leefde. Pas toen in 1972 Bormanns skelet bij grondwerken in Berlijn werd gevonden, erkende Wiesenthal dat hij al sinds 1945 dood moest zijn.'

'Wat in de huidige tijd zeker meetelt, is het geloof in complotten en *cover-ups*. Als Hitler is ontsnapt, zo luidt het, dan moeten sommige geallieerde inlichtingendiensten daarvan op de hoogte zijn geweest, als ze al niet hebben meegewerkt. En dan denkt men in de eerste plaats aan de Amerikanen. Overigens beweerde de Sovjetunie al meteen na de oorlog dat Hitler met steun van de westerse mogendheden ondergedoken leefde, dit terwijl de Sovjets intussen Hitlers lijk hadden geïdentificeerd! Er zijn nog altijd mensen die geloven dat J.F. Kennedy niet in 1963 is vermoord of dat Elvis Presley niet in 1977 stierf. Vergeleken daarmee lijkt het geloof in Hitlers overleving eerder plausibel.'

Johan Braeckman: 'Je zei dat het vaststaat dat Hitler overleed in zijn bunker in Berlijn, aan het eind van de oorlog. Hoe weten we dat zo zeker?'

Tim Trachet: 'Er is eerst en vooral een materieel bewijs. Men heeft een stuk van Hitlers gebit kunnen identificeren. Dat gebeurde al enkele dagen na zijn dood door de assistente van zijn eigen tandarts. Verder onderzoek van dat gebit heeft alleen maar bevestigd dat het om dat van Hitler gaat. Verder getuigden meer dan een half dozijn mensen uit zijn entourage dat ze hem op 30 april 1945 dood hebben gezien of zelfs geholpen hebben zijn lijk te verbranden. Dat waren natuurlijk allemaal zijn vertrouwelingen, die de waarheid konden verdraaien, maar toch. Enkelen zijn jarenlang zwaar mishandeld in Russische gevangenis, zonder hoop dat ze ooit zouden vrijkomen, door ondervragers die niets liever wilden horen dan dat Hitler nog leefde. Maar ook toen hebben ze hun verklaringen niet ingetrokken. Zelfs tientallen jaren nadien hebben ze nooit iets anders gezegd. Bovendien heeft Hitler er nooit een geheim van gemaakt dat hij zou blijven vechten tot de totale nederlaag en dan zelf een einde aan zijn leven zou maken. Een alternatief had hij niet, voor hem was het alles of niets.'

Als hij had willen vluchten, had hij vroeger uit het belegerde Berlijn kunnen vertrekken. Maar op 30 april was ontsnappen onmogelijk of uiterst riskant, een risico dat hij niet wilde lopen. Hij wilde niet, levend of dood, in handen van de vijand vallen.'

Johan Braeckman: 'De ontsnappingstheorieën zijn op zichzelf al een vorm van pseudogeschiedenis, maar sommige ervan zijn doorspekt met andere pseudowetenschappelijke opvattingen. Zo zouden de nazi's vliegende schotels hebben ontwikkeld?'

Tim Trachet: 'Er is inderdaad beweerd dat de golf van vliegende schotels die vanaf 1947 werd gerapporteerd, op een of andere wijze zou zijn veroorzaakt door de geheime wapens die de ondergedoken nazi's in hun onderaardse fabrieken hadden vervaardigd. Dat past in de mythe van de Duitse "wonderwapens" die tijdens de oorlog zouden zijn ontwikkeld.¹ Dit soort beweringen vormt een genre apart in de ontsnappingstheorieën, een soort sciencefiction, vaak in de vorm van romans. Het zou nogal wat fans hebben gehad in neonazikringen, maar de 'serieuze' survivalisten mijden zulke fantasieën. Laat ons niet vergeten dat het niet zozeer het onderwerp is dat dit verhaal pseudowetenschappelijk maakt, maar wel de redeneringen en argumenten die gebruikt worden. Persoonlijk ben ik nog het meest geraakt door de ophef die er kwam na een (omstreden) DNA-onderzoek van een aan Hitler toegeschreven stuk schedel. Volgens dat onderzoek bleek het om de schedel van een vrouw te gaan. Zelfs dat werd gebruikt als 'bewijs' dat Hitler niet in Berlijn is gestorven!'

Verder lezen: Tim Trachet: *Waar is Hitler? De valse speurtocht naar een verdwenen Führer* (Uitgeverij ASP, 2020)

1. Tim Trachet schreef over de mythe van de Duitse wonderwapens op VRT NWS: www.vrt.be/vrtnws/nl/drafts/jan-ouvry/mythes-en-misvattingen-van-de-tweede-wereldoorlog-konden-de-du/

DE VALSE SPEURTOCHT NAAR EEN VERDWENEN FÜHRER

Het is algemeen bekend dat Adolf Hitler zelfmoord pleegde op 30 april 1945 in zijn ondergrondse bunker in het belegerde Berlijn. Over zijn overlijden en de omstandigheden waarin dat gebeurde heerste aanvankelijk onduidelijkheid. Het zou bovendien lang een mysterie blijven wat er precies met zijn lichaam was gebeurd, omdat de Sovjet-Unie, wier strijdkrachten Berlijn hadden veroverd, daarover het stilzwijgen bewaarde.

Dat alles gaf al snel aanleiding tot geruchten dat Hitler de Tweede Wereldoorlog overleefd had en een verborgen leven leidde. Geruchten die pas langzaam verdwenen, maar die de laatste jaren een nieuwe opstoot kenden, vooral na een omstreden onderzoek van een aan Hitler toegeschreven stuk schedel. Sindsdien zijn de overlevingstheorieën over Hitler een eigen leven gaan leiden, in talrijke boeken, een hele televisiereeks en ontelbare sites op internet.

Dit boekje wil klaarheid in de zaak brengen. Het is niet de bedoeling alle ontsnappingstheorieën en beweringen rond Hitlers overleving te bespreken of zelfs maar op te sommen, wel een idee te geven wat kritisch ingestelde mensen daarover mogen denken.

WAAR IS HITLER?
ISBN: 9789057189586
Formaat: 13 x 21
Aantal pagina's: 112
SKEPP-ledenprijs: € 11,90

OVER DE AUTEUR

Tim Trachet (*1958) studeerde wetenschap, sterrenkunde en wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit Brussel en werkt als journalist bij de VRT. Hij is erevoorzitter van SKEPP, de Studiekring voor Kritische Evaluatie van Pseudowetenschap en het Paranormale, en ondervoorzitter van de Europese Raad van Skeptische Organisaties. Hij maakte voor de VRT een aantal historische documentaires.

David Reich

Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past

Door Patrick Vermeren

In 2010 veroorzaakte de Zweedse geneticus Svante Pääbo van het Duitse Max Planck Instituut voor Evolutie-antropologie een revolutie in het onderzoek naar oud DNA. Hij en zijn team ontwikkelden een nieuwe aanpak in het extraheren van DNA uit zeer oude botten. Hij lag aan de basis van de ontdekking dat blanke Europeanen, inwoners van Papua en Aziaten duidelijk Neanderthal-DNA in hun genoom hebben. Om er zeker van te zijn dat hij en zijn groep geen vergissingen begingen, contacteerde hij ondermeer David Reich, een geneticus aan Harvard.

Beide onderzoeksgroepen publiceerden heel wat wetenschappelijke artikels die in mijn ogen razend interessant zijn. Deze onderzoeksartikels werden in een zeer aangename en leesbare stijl neergeschreven door David Reich in een boek dat in het Engels verscheen in 2018. David Reich is zeer erkentelijk naar Pääbo toe, die hij niet alleen beschouwt als de pionier inzake de technologie maar ook dankbaar is voor het helpen opzetten van zijn eigen labo. Het boek leest als een *whodunit* en is aanbevelingswaardig voor iedereen met een gezonde interesse in onze menselijke geschiedenis én toekomst.

Relevantie

Ik las dit boek (en de onderzoeksartikels) als één van de vele wetenschappelijke bronnen die een licht zouden moeten werpen op twee andere controversiële vragen: is er een verschil in intelligentie tussen de verschillende 'oude rassen' en is er een verschil in intelligentie tussen mannen en vrouwen? De tweede vraag hier bespreken zou mij te ver doen afdwa-

len van deze recensie, maar op de eerste controverse kom ik later terug.

Het boek beschrijft de bevindingen uit het onderzoeksgebied dat als inzet heeft de menselijke geschiedenis te onderzoeken aan de hand van de evolutie van – of veranderingen in – ons DNA. Het voordeel van dit soort onderzoek is dat het gebaseerd is op harde feiten, namelijk het genoom. Deze 'harde' bevindingen zetten een aantal 'zachte' aannames uit het verleden (o.a. van antropologen) – zoals de 'out-of-Africa' hypothese – op hun kop.

In het kader van het racismedebat dat na de moord op George Floyd wereldwijd heftig wordt gevoerd, bevestigt dit onderzoek ook dat de bijna natuurlijke assumptie dat ras gebaseerd is op biologische kenmerken die min of meer op de oude indeling volgens continenten berust op de schop kan. De verschillen tussen de huidige populaties verlopen helemaal niet meer volgens de breuklijnen van het verleden. Ik vind het boek bijzonder nuttig om te beseffen dat het mengen van populaties centraal staat in onze voorgeschiedenis, en dat we allemaal via ons DNA verbonden zijn met onze 7,8 miljard medemensen. De uiterlijke kenmerken zoals huidskleur zijn irrelevant wanneer we zien hoezeer onze voorouders zich voortdurend met elkaar vermengden. De mensen die vandaag op een bepaalde plaats leven, zijn ook niet de exclusieve afstammelingen van mensen die pakweg 10.000 jaar geleden op deze plaats leefden. Daarvoor waren de migratiestromen en vermengingen te groot. Een zuiver ras bestaat niet, punt uit. Deze bevindingen, zo stelt Reich, kunnen ons helpen om vastgeroeste ideeën over

“Uiterlijke kenmerken zoals huidskleur zijn irrelevant wanneer we zien hoezeer onze voorouders zich voortdurend met elkaar vermengden.”

ras - die gebruikt werden om discriminatie te rechtvaardigen - te bestrijden.

Mixture is fundamental to who we are, and we need to embrace it, not deny that it occurred.

David Reich

Maar niet alleen de aanhangers van het concept 'biologisch ras' krijgen ongelijk, ook de groep (waaronder een aantal evolutionaire psychologen zoals John Tooby en Leda Cosmides) die uitgingen van de aanname dat het evolutionair gezien weinig plausibel zou zijn dat genetische populatieverschillen substantieel zouden zijn omdat evolutie een traag proces is, krijgen ongelijk. Er zijn wel degelijk heel veel kleine subpopulaties die genetisch van elkaar verschillen, waardoor er biologische verschillen ontstaan. Natuurlijke selectie zorgt niet voor een paar wijzigingen op een beperkt aantal genen, maar wijzigt vele genen tegelijkertijd. Het is niet omdat wij de meeste opvallende redelijk goed kunnen observeren, dat er onder de motorkap geen andere verschillen zouden zijn. De ons bekende mutaties zijn de mutaties die ertoe leiden dat ook volwassenen koeienmelk kunnen verteren. Interessant is om te zien dat andere mutaties in hetzelfde gen aan de basis liggen van deze melktolerantie bij verschillende populaties. Andere zijn natuurlijk observeerbare zaken zoals blond

haar en blauwe ogen, de grotere incidentie van prostaatkanker bij mannelijke Afro-Amerikanen tegenover Europese Amerikanen, de genetische mutaties die leidden tot het vermogen op grote hoogte te kunnen leven bij bepaalde volkeren (denk aan de populaties in het Andesgebirge), enzovoort.

Tenslotte zoals beloofd nog een woordje over vermeende intelligentieverschillen. De (controversiële) hypothese van sommigen (zoals Richard Lynn, Hans Eysenck en Philippe Rushton) dat genetische verschillen aan de basis liggen voor vastgestelde IQ-verschillen tussen landen, kan volgens Reich waarschijnlijk naar de prullenmand worden verwezen. Op basis van onderzoek onder de IJslandse bevolking stelt hij echter dat er verschillen tussen populaties zullen zijn, maar dat dit niet volgens de breuklijnen van de klassieke 'geografische raciale indeling' is. Hij acht het onwaarschijnlijk dat we enkel genetische verschillen vinden die leiden tot zichtbare verschillen in fysiek uiterlijk (zoals lichaamslengte, hoofdomtrek, huidskleur enz.) maar niet in dat andere fysieke orgaan, ons brein. In mijn boek (dat in een vorig nummer van *Wonder en is gheen wonder* werd beschreven) verwijst ik naar andere bronnen waaruit blijkt dat de manier van schoolse vorming een veel grotere verklaring biedt (met een gemiddelde winst van 3 punten in IQ per jaar schoolse opleiding tot op de leeftijd van 21 jaar).

Werkwijze

De gebruikte technologie gaat terug op de bevindingen van James Watson (die hij later in het boek een onversneden racist noemt omwille van zijn beweringen van intelligentieverschillen tussen 'rassen') en Maurice Wilkins die in 1953 vaststelden dat ons genoom bestaat uit een dubbele helix bestaand uit ongeveer drie miljard chemische bouwstenen die we kennen als A(denine), C(ytosine), G(uanine) en T(hymine). De volgorde van deze 'lettercode' kan worden uitgelezen door machines die dat momenteel alsnog sneller en goedkoper kunnen.

De analyse van oud DNA gebeurt door middel van DNA-analyse uit oude botten. Sinds 2015 gebruikt men de binnenkant van het schedelbot rond het middenoor omdat dat stuk schedel tot 100 keer meer DNA bevat dan andere botten. De analyse gebeurt in zogenaamde clean rooms met speciale steriele kledij, steriele borden enzovoort om geen contaminatie te hebben. Men kijkt voor het reconstrueren van onze geschiedenis overigens niet alleen naar menselijk DNA, ook DNA van pathogenen¹ kunnen ons iets leren (zoals stukjes DNA van de *Yersinia pestis*, het bacterie verantwoordelijk voor de Zwarte Dood).

Ook *Genome-Wide Association Studies* (GWAS) behoren tot het instrumentarium. Daarbij wordt in grote databases

gezocht naar kleine verschillen tussen bepaalde stukken van het DNA (het genotype) en kenmerken zoals lichaamslengte, intelligentie, karaktertrekken en diverse medische aandoeningen (fenotype of verschijningsvorm).

Belangrijkste bevindingen

Dankzij de analyse van het hele genoom van oud DNA kon men dit vergelijken met recentere DNA stalen en zo niet alleen wijzigingen in het DNA traceren in de tijd, maar tevens hele migratiepatronen vastleggen. Zo stelden ze niet alleen vast dat de bevolking in Noord-Europa ooit grotendeels werd vervangen door een populatie van de Oost-Europese steppe, maar ook dat de huidige populaties mengvormen zijn van de populaties die bijvoorbeeld 10.000 jaar geleden leefden. Europeanen stammen af van drie sterk divergerende populaties die zich vermengden gedurende de laatste 9000 jaar, iets wat archeologen niet hadden verwacht. Maar die oude populaties waren op zich ook al mengvormen van populaties voor hen. Het mengen tussen populaties is alleszins duidelijk.

Voor mij zijn er twee spectaculaire bevindingen – maar dat is natuurlijk een kwestie van persoonlijke smaak. Uit de eerste blijkt dat Neanderthalers duidelijk nakomelingen hebben gehad met de voorouders van alle moderne homo sapiens sapiens die buiten Afrika leefden.

Gemiddeld dragen Europeanen 1,5% Neanderthaler-DNA en Oost-Aziaten 2,1%. Vermenging vond vermoedelijk plaats tussen 86.000 en 37.000 jaar geleden, tot het 'uitsterven' van de Neanderthalers dus. Verwant aan deze bevinding is de ontdekking van *Denisovamens*, een archaische populatie die tot voor kort onbekend was bij archeologen, en die ongeveer 470.000 tot 380.000 jaar geleden moeten gescheiden zijn van de Neanderthalerpopulatie. Zij vermengden zich met de voorouders van de huidige inwoners van Nieuw Guinea die nu nog ongeveer 6% *Denisova* DNA in hun genoom dragen. Reich verwijst ook het verhaal van de ene 'mitochondriale Eva' en de ene Adam waarvan we allen zouden afstammen naar de prullenmand en stelt letterlijk dat er honderdduizenden Eva's en Adams voorafgingen.

De tweede betreft de welbekende out-of-Africa hypothese. Dit vergelijkend DNA-onderzoek suggereert wel degelijk dat we voornamelijk afstammen van een relatief late uitstroom uit Afrika, minder dan 50.000 jaar geleden. Maar de evidentie daarvoor is eerder schaars. De in Eurazië² levende mensen zijn echter een mengvorm van deze laatste migratie uit Afrika met andere voorouders zoals de afstammelingen van de *Homo Erectus*, die al minstens 1,8 miljoen jaar geleden de migratie van Afrika naar Eurazië zou hebben gemaakt. Het oudste DNA dat werd geanalyseerd werd gevonden in Spanje en komt van een meer dan 400.000 jaar oude *Homo heidelbergensis*. Het is ook niet zo dat de migratie enkel vanuit Afrika zou zijn ontstaan, er kunnen verschillende migratiestromen naar Afrika (back-to-Africa) worden vastgesteld, zodanig dat je alleen maar kan spreken over de eerste échte out-of-Africa migratie die rond de 2 miljoen jaar geleden moet zijn gebeurd. Evenzo, stelt Reich, vond menselijke evolutie even sterk plaats in Eurazië als in Afrika.

Het boek bevat tal van andere verrassende bevindingen, zoals dat de huidige inwoners van Frankrijk afstammen van een grote mix van populaties, waarvan één meer gemeenschappelijk voorouderschap toont met huidige Native Americans dan met gelijk welke andere populatie vandaag.

De onderzoeksgroepen konden ook andere zaken uit onze menselijke geschiedenis achterhalen of corrigeren. Zo konden ze traceren waar en wanneer de veeteelt voor het eerst ontstond en zich ontwikkelde. Dat gebeurde zo'n tienduizend jaar geleden in het Nabije Oosten en verspreidde zich daarna naar andere regio's en vermengde zich geleidelijk met de landbouwpraktijken. Ook razend interessant is de visualisatie van de ontwikkeling en verspreiding van de verschillende taalgroepen.

De analyses werpen ook een licht op de donkere kant van onze geschiedenis: de migratiestromen zijn niet altijd romantisch verlopen. Vaak is een populatie gewijzigd door het gebruik van geweld, zoals blijkt dat bepaalde genen overwegend via mannelijk DNA werden doorgegeven. Afro-Amerikanen hebben bijvoorbeeld gemiddeld 20% van hun DNA dat van Europese afkomst is, met een ratio van 4 tegen 1 in het 'voordeel' van mannelijk DNA (meer bepaald wordt het mannelijk aandeel op 38% geschat en het vrouwelijk op 10%). Dit is wellicht hoofdzakelijk het gevolg van verkrachtingen van vrouwelijke Afrikaanse slaven door blanke mannelijke slavenhouders. In Latijns-Amerika is het nog erger: 80% van het Europees DNA komt van de mannelijke kant in een verhouding van 50 mannelijk tegenover 1 vrouwelijk (50:1 ratio). Dit samen met het feit dat er ook onder Afrikaanse slaven een grote vermenging was, maakt het voor Afro-Amerikanen schier onmogelijk hun voorouderschap te traceren tot bepaalde regio's in Afrika, een feit dat bijzonder hard aankomt bij vele mensen. Omgekeerd identificeren zich veel witte Amerikanen onterecht met een "zuiver blank ras", want heel veel van hen hebben tenminste drie voorouderlijke lijnen in hun DNA: Afrikaans, Native American en Europees DNA. Het is niet alleen Ghenghis Khan die erin slaagde om extreem veel nakomelingen op de wereld te zetten, hun onderzoek laat zien dat er enorm veel 'machtige mannen' zijn geweest die tot op heden hun DNA-sporen nalieten, wat kan wijzen op sociale ongelijkheid of een gewelddadig optreden. Wat deze genetische analyses volgens Reich alleszins bevestigen is de grote sociale ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en zelfs tussen mannen onderling. De sociale ongelijkheid is dus

geen zaak van vandaag alleen, ze blijkt duizenden jaren te hebben bestaan.

Opbouw van het boek

Deel I beschrijft de diepe geschiedenis van onze soort, met veel aandacht voor onze afstamming, de verschillende mensesoorten zoals de Neanderthaler en de *Denisovan*, maar ook de samenstelling van de populaties in het huidige Europa, Amerika en Oost-Azië. Over de huidige Afrikaanse zijn er helaas nog te weinig onderzoeken gebeurd en dus is dit hoofdstuk 'voorlopig'.

In deel II besteedt de auteur aandacht aan de ongelijkheid die is terug te vinden in onze DNA-geschiedenis, alsook beschouwingen over ras en identiteitsdenken.

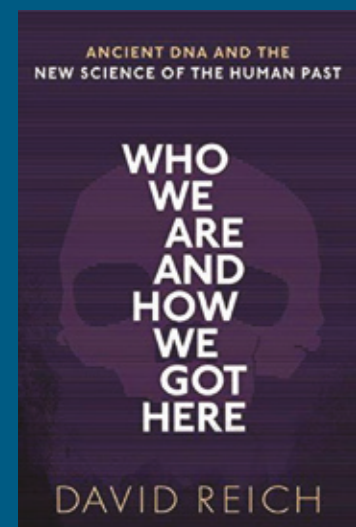
Ten slotte schetst hij ook een toekomst voor het onderzoeksdomein.

Doorheen het boek vind je als rode draad de beschrijvingen van 30 bestudeerde populaties en hoe deze zich in het verleden hebben vermengd.

In het boek staan ook veel afbeeldingen van kaarten met erop gevisualiseerde migratiestromen.

Patrick Vermeren

1. De naam voor een ziekteverwekker van biologische oorsprong.
2. Eurazië is het supercontinent dat de werelddelen Europa en Azië omvat.

‘Met het vizier op Kackadoris’

Kroniek van de hedendaagse kwakzalverij van Cees Renckens

▶ Wietse Wiels

Cees Renckens (°1946), gynaecoloog op rust en *éminence grise* van de Nederlandse Vereniging Tegen de Kwakzalverij (°1881), schreef eerder al enkele werken over (zijn jarenlange strijd tegen) de kwakzalverij – bijvoorbeeld ‘Hedendaagse kwakzalverij’ in 1992, ‘Kwakzalvers op kaliloog’ in 2000, en ‘Dwaalwegen in de geneeskunde’ in 2004.

‘Met het vizier op Kackadoris’ is versierd met wat waarschijnlijk het bekendste en mooiste portret van een alterneut is: de door Van Gogh vereeuwigde homeopaat Gachet, melancholisch in de verte turend met het purperen vingerhoedskruid in de hand. Deze zeer fraaie uitgave is feite een collage van allerlei kortere stukken die met Renckens’ strijd te maken hebben. Hierdoor leest het zeer vlot en glijdt de lezer zo door de indrukwekkende 500 pagina’s heen.

Na een inleiding licht de auteur zijn kijk toe op het ontstaan van de hedendaagse alterneuterij (of de transformatie van kwakzalverij naar de zogenaamd ‘alternatieve’ geneeskunde). Ook de veelbesproken cijfers – wie er nu precies van alternatieve behandelaars gebruik maakt, en hoe vaak ze dat doen – worden uitgebreid en kritisch besproken. Een groot deel van het boek wordt ingenomen door biografische schetsen van allerlei notoire kwakzalvers en hun bestrijders, gaande van vergeten figuren uit de 19e eeuw tot de grote namen van vandaag. Deze verhalen, van kolderiek tot schrijnend, zijn zeer leeswaardig. Erg gemakkelijk is een intermezzo over kwakzalverij in de literatuur. Midden in het boek bevindt zich een bloemlezing van ‘essential readings’, teksten over de

dwaalwegen van de geneeskunde – in brede zin – die de auteur erg beïnvloed hebben. Schrijver dezes kan zich alvast vinden in de aanbeveling van Renckens om deze teksten aan alle geneeskundestudenten voor te leggen. Nagenoeg het hele tweede deel wordt besteed aan een chronologisch relaas, van 2003 tot 2018, van korte berichten over kwaktualiteit (‘kronieken’), de vele columns die Renckens schreef voor medische en populaire bladen, en de winnaars van de Meester Kackadorisprijs. Deze naar een middeleeuwse knopendraaier vernoemd ereteken wordt uitgereikt door de Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) en is te vergelijken met onze Skeptische Put. Ze gaat jaarlijks naar een organisatie die de kwakzalverij al te gretig bevorderde (en dus níét naar de *kwackers* zelf!).

Voornaamste hinderpaal in het *Vizier* voor ons, sceptici uit de zuidelijke Provinciën, is dat heel wat passages handelen over soms vrij technische kwesties binnen de Nederlandse gezondheidszorg (typisch weergegeven door een hele rits letterwoorden), of over – destijds – bekende Nederlanders. De auteur heeft een aangename stijl die er voor zorgt dat dit evenwel weinig stoort. Een hoofdstuk dat al te weinig relevant of begrijpelijk is kan, door de structuur van het boek, bovendien makkelijk overgeslagen worden. Renckens is een belezen man wiens culturele en literaire verwijzingen ervoor zorgen dat het geheel niet als een droge opsomming overkomt. Hoewel men de VtdK wel eens verwijt dat ze al te harde taal gebruikt en geen compromissen aanvaardt, behoudt Renckens zelfs in de meest frappante conflicten een beleefde en correcte stijl, waar nooit naar gra-

tuite belediging afgegleden wordt. Zelfs zonder de discreet ironische stijl, spreken de droge feiten bijna altijd voor zich.

Een gemakkelijke kroniek van het kwaklandschap bij onze noorderburen in de voorbije decennia, waar sceptici die de strijd van Renckens willen verderzetten veel uit kunnen leren.

Wietse Wiels

Cees Renckens
Met het vizier op Kackadoris.
Kroniek van de hedendaagse
kwakzalverij
Vereniging tegen de Kwakzalverij,
500 p.

Schedellezer en neuromagiër

De Hersenverzamelaar van Theo Mulder

► Geerd Magiels

Aan het begin van de negentiende eeuw vierde een Weense arts triomfen met een theorie over de hersenen als bron en motor van menselijk gedrag en persoonlijkheid. Zijn op- en misvattingen en de intellectuele gevolgen ervan zijn nog altijd relevant.

In het theater van het brein

Franz Joseph Gall begon in 1796 bij hem thuis lezingen te geven over de anatomie van de hersenen. Gall was een uitmuntend anatoom die nieuwe methodes ontwikkelde om hersenen te prepareren en dissecteren. Zo vond hij dat het brein geen homogene pudding was maar uit een netwerk van vezels bestond. Hij vond daarin geen centrale besturingscentrum en dat was voor hem de aanwijzing dat het brein was opgebouwd uit meerdere relatief autonome structuren met hun eigen specifieke locaties en functies. De stap van die vaststelling naar het idee dat je die structuur aan de buitenkant van de hersenpan kon aflezen was niet groot, mede geïnspireerd door het idee van de filosoof Von Herder die meende dat de natuur van binnen naar buiten werkt, zodat de schedel van ieder dier gevormd wordt in overeenstemming met de vorm van zijn hersenen.

Dat is wat Gall demonstreerde tijdens zijn anatomische sessies. In het halfduister, tussen flakkerende kaarsen creëerde hij in het zwart gekleed een gewijde sfeer. Hij had duizenden schedels verzameld en die stonden rondom opgesteld terwijl assistenten met scalpel in de hand klaar stonden om een brein te ontleden. Ondertussen vertelt hij over zenuwen en ruggenmerg, over witte en grijze stof en hoe de verschillende hersenonderdelen verantwoordelijk waren voor aspecten van de menselijke geest. Moordzucht en

agressie, net als kunstzinnigheid en intelligentie werden volgens hem geproduceerd in die hersenwindingen. De geest bevond zich in het brein en geestesziekten waren dus ook hersenaandoeningen. Galls mengeling van wetenschap en theater was verleidelijk en indrukwekkend. Hij opende heel nieuwe perspectieven op de mens en diens identiteit. De verschillen tussen individuen, hun goede en slechte eigenschappen, bleken een biologische basis te hebben. Terwijl vele verlichtingsdenkers wezen op de essentiële rol van de opvoeding en de omgeving zag Gall het echte onderzoeksgebied van de menselijke geest onder het schedeldak. Daar zag hij de ware bron van de menselijke gevoelens, gedragingen en gedachten.

Schedelleeskunde

Als Gall het daarbij gehouden had was hij hoogstens een vroege voorloper van Dick Swaab geweest, inclusief ideeën over psychopathologie of de vrije wil. Maar Gall ging verder. Hij gebruikte zijn anatomische expertise om de immens populaire theorie van de Zwitserse predikant Johann Lavater een nieuw elan te geven. Lavaters 'fysiognomie' analyseerde de vorm van het gezicht om daaruit karaktereigenschappen af te leiden. Gall deed dat af als niet-wetenschappelijke prietpraat en positioneerde zich als de wetenschappelijk verantwoorde versie van de persoonlijkheidskunde: volgens hem moest je kijken naar de bobbel, hobbels en deuken op de schedel om te begrijpen waarom en hoe iemand is. Gall was op zoek naar wetmatigheden en liet zich bij gebrek aan degelijke empirie door zijn fantasie op een dwaalspoor brengen. Dat spoor zou door zijn leerling en opvolger Johann Spurzheim uitgebouwd worden tot wat die (tegen de zin van Gall in) omdoopte tot 'frenologie'. Terwijl voor Gall

de frenologie een onderzoeksproject was, zou het voor Spurzheim steeds meer een zakelijke onderneming worden.

Net als Lavater kreeg Gall veel tegenkanting van kritische artsen, filosofen, kerk en overheid, maar genoot veel bijval van mensen zoals Goethe en andere romantische denkers. Terwijl de kranten zich afvroegen; 'Le docteur est-il un savant ou un charlatan?' groeide de frenologie uit tot een commerciële onderneming die eruit zag als een populair volksgeloof dat tot grote hoogten werd opgestuwd. Ze sprak tot veler verbeelding, niet het minst omdat ze simpele antwoorden leek te geven op moeilijke psychologische en sociale vragen. Gall en Spurzheim ontwikkelden een psychologie voor de massa, ontdaan van religieuze en onbegrijpelijke filosofische constructies, logisch opgebouwd en eenvoudig te begrijpen. Het gaf iedereen het idee dat ze zichzelf en de anderen konden begrijpen. Zo zetelt achter de oren, maar nog iets verder omhoog, het vermogen tot moed. Tref je op die plaats op de schedel een bobbel aan dan is er sprake van een moedig mens. Soortgelijke verhevenheden zijn aangetroffen bij moedige dieren zoals leeuwen, wolven en honden, maar niet bij angstige zoals hazen en schapen.

Op die manier creëerde deze 'theorie' haar eigen feiten. De frenologen namen objectief hersenknobbels waar maar zonder kritische toetsing van hun hypothesen in een wetenschappelijke methode, zonder bijvoorbeeld controleproeven, stond er geen rem op de interpretatie van die knobbels. Dat was wellicht Galls grootste methodologische vergissing. Zo kon zijn theorie worden ingezet om politieke en racistische denkbeelden te onderbouwen zodat ze, zeker ook in de Angelsaksische wereld, een maatschappelijke factor van belang werd. Zo schreef de Amerikaan-

Volgens Franz Joseph Gall moest je kijken naar de bobbels, hobbels en deuken op de schedel om te begrijpen waarom en hoe iemand is.

se arts Charles Caldwell halverwege de negentiende eeuw: 'Enkel het blanke ras kent werkelijke menselijke grootheid. De negerschedel laat het ook allemaal goed zien. Veel hoop, verbazing, aanbidding en weinig intellect en reflectie.'

Pseudowetenschap

Gall woonde en werkte de laatste jaren van zijn leven in Parijs waar hij talloze Bekende Fransen onder zijn clientèle telde. Hij stierf op 22 augustus 1828. Zijn hersenen en schedel werden, zoals hij zelf verzocht had, onderzocht volgens de frenologische methode. Opvallend en schokkend was dat de buitenkant van de schedel op geen enkele wijze overeenkwam met de structuur van Galls hersenen. Hij had het ongelijk van zijn theorie al die jaren bij zich gedragen. Die schedel is nog steeds te zien in het Musée de l'Homme, objectnr 19216.

Het bewogen leven van Gall en de geschiedenis van de frenologie is door de Nederlandse neuropsycholoog Theo Mulder uitmuntend beschreven in *De hersenverzamelaar*. Hij situeert leven en werk van Gall in de geschiedenis van wetenschap en samenleving van de negentiende eeuw. Daarmee wordt duidelijk hoe een charlatanesk gedachtegoed diep doordrong in de geneeskunde en het onderwijs, zich nestelde in de rechtspraak en de literatuur en zijn anatomische inzichten

de weg effenden voor de antropologie en de neuropsychologie.

Mulder vermeldt het slechts terloops maar de overeenkomsten met een verhaal dat een eeuw later in datzelfde Wenen zou beginnen, zijn treffend: een verleidelijke pseudotheorie gebaseerd op een falende methodologie, een 'bevrijdende leer' die het 'onzichtbare zichtbaar maakt', zich bedienend van immunisatiestrategieën tegen kritiek, een heroïsche einzalgänger die tegen de gevestigde macht moet opboksen, trouwe volgelingen in een sektarische beweging die uiteenvalt in elkaar bestrijdende fracties, apostelen die de ware leren verkwanselen, financiële belangen die het verzamelen van betrouwbare kennis in de weg zitten, aangewend als inspiratiebron voor kunstenaars en kwakzalvers.

De geschiedenis van Gall en zijn leer is uitstekend oefenmateriaal voor een cursus kritisch denken. Sporen van zijn ongetwijfeld goed bedoelde maar goedgelovige methode zijn nu terug te vinden in de deterministische uitleg bij hersenscans van populistische neurologen en in de manipulerende technieken van menig HR-goe-roe. De hedendaagse hype van alles wat met neuro- begint is bij Gall begonnen toen de anatoom overschaduwd werd door de schedellezer.

Geerd Magiels

Theo Mulder
De hersenverzamelaar.
Het veelbewogen leven van Franz
Joseph Gall (1758-1828)
Balans, 341 p.

Psychopaten: mythes, diagnose en behandeling

In gesprek met professor Inge Jeandarme

► Interview: Patrick Vermeren

Er zijn weinig aandoeningen die zoveel tot de verbeelding spreken van romanschrijvers en filmmakers dan psychopathie. Niet alleen zijn er flink wat hardnekkige mythes over psychopathie, het stellen van een juiste diagnose en het geven van een juiste behandeling met het voorkomen van recidive bij delinquente psychopaten stelt heel wat uitdagingen.

Professor dr. Inge (Ingeborg) Jeandarme is een forensisch psychiater en criminoloog. Ze is medisch directeur in het hoogbeveiligd Forensisch Psychiatrisch Centrum in Antwerpen, waar geïnterneerden worden behandeld. Zij was een van de sprekers tijdens het Europees Skeptisch Congres te Gent in augustus 2019. Dit interview gaat verder in op haar presentatie.

Laat mij als scepticus beginnen met de mythes. Een eerste populaire mythe stelde je, betreft het idee dat elke psychopaat een misdadiger zal worden.

Inge Jeandarme: “Delicten komen veel voor bij psychopathie, maar het is inderdaad niet nodig om tot een diagnose psychopathie te komen. Gemiddeld komt psychopathie bij 1% van de populatie voor. Er zijn dus veel meer psychopaten in de vrije wereld dan in de gevangenis. Er zal wel altijd sprake zijn van regelovertredend of grensoverschrijdend gedrag, maar dit leidt niet altijd tot een gerechtelijk optreden. Zo zijn psychopaten soms hoogst onaangename mensen voor hun omgeving, maar

zullen zij niet in de gevangenis terecht komen. Vaak wordt hier als voorbeeld de bedrijfsleider gegeven, die zonder empathie mensen ontslaat en zich op de werkvloer als een bullebak gedraagt. Hij gaat ook thuis vaak weinig respectvol met zijn vrouw om en houdt er meerdere minnaressen op na. Omdat psychopathie nu eenmaal meer voorkomt bij mannen dan bij vrouwen – namelijk in een verhouding van 8:1, en psychopaten zich erg charmerend kunnen opstellen, zijn het vaak vrouwen die slachtoffer worden van psychopaten. Sommigen zullen hoogstens veel vrouwen ongelukkig maken. Anderen zullen hun geld aftroggelen. Maar ook agressie ten aanzien van vrouwen is mogelijk.”

“Een andere misvatting is dat psychopaten altijd heel gewelddadig zijn en veel moorden plegen. Dit klopt niet. Wij weten dat het risico op gewelddadig gedrag verhoogd is, maar psychopathie kenmerkt zich meer door een diversiteit aan delicten: diefstallen, oplichting, seksuele delicten, brandstichting, slagen en verwondingen... Zij zijn dus eerder generalisten dan specialisten”.

Hoe definieer je psychopathie?

Inge Jeandarme: “In de DSM-IV en DSM-V is geen definitie van psychopathie opgenomen. In dat handboek van de psychiatrie staat wel een beschrijving van de ‘Cluster B’ kenmerken. Mensen die aan een persoonlijkheidsstoornis uit het cluster B lijden, zijn vaak impulsief en hebben moei-

“**E**r zijn veel meer psychopaten in de vrije wereld dan in de gevangenis.”

te met hun emoties. Sommigen schijnen weinig last te hebben van hun geweten en gebruiken vaak agressie. Psychopaten hebben verschillende kenmerken van een aantal cluster B persoonlijkheidsstoornissen, zo zijn zij bijvoorbeeld erg zelfingenomen en narcistisch (zoals mensen met een narcistische persoonlijkheidsstoornis) en staan zij graag op het voorplan, zoals mensen met een histrionische (*theatrale*, nvdr.) persoonlijkheidsstoornis.”

“De meeste overeenkomsten zie je met de antisociale persoonlijkheidsstoornis. Mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis en ook ‘normale’ mensen gebruiken agressie en geweld vaak reactief, omdat ze over hun toeren zijn door iets, of erg onder invloed zijn van alcohol of drugs. Bij psychopaten gebeurt dit ook maar is er nog iets anders aan de hand. Zij gebruiken hun agressie en geweld instrumenteel: bijvoorbeeld om niet betrappt te worden, naderhand niet geïdentificeerd te worden, of om status binnen de gevangenis te verwerven. Ze gebruiken meer geweld in het dagelijks leven dan in de gevangenis. In de gevangenis zie je dat ze het geweld in het begin inzetten om medegevangenen af te schrikken of te intimideren. Zelfs fysiek minder sterke mannen gebruiken geweld

"Omdat psychopaten zich erg charmerend kunnen opstellen, zijn vaak vrouwen slachtoffer."

Inge Jeandarme. Foto: Jozef Van Giel

omdat ze geen angst ervaren – ze hebben noch sociale angst noch angst voor pijn. Ze overlijden dan ook vaker door geweld en lopen meer verwondingen op dan de rest van de populatie. Dat neemt niet weg dat ze heel charmant en vriendelijk kunnen overkomen, althans in het begin van het contact of de relatie”¹

Is er dan overlap met antisociale persoonlijkheid, machiavellisme, sadisme en narcisme, de zogenaamde dark triad?

Inge Jeandarme: “Psychopaten komen nog het dichtst in de buurt van wat we nu de antisociale persoonlijkheidsstoornis (APD) noemen. Daarbij komt roekeloos, impulsief en agressief gedrag kijken. Ze houden van chaos en onvoorspelbaarheid. Maar opgelet, niet iedereen met APD is een psychopaat. Er is vooral op factor 1 uit de PCL-R (zie hierna) overlap met de *dark triad*: factor 1 is de interpersoonlijke factor of de manier waarop ze met anderen omgaan: ze zijn manipulatief en charmant, maar liegen erg veel. Binnen die factor 1 heb je ook nog twee facetten en het tweede facet is het affectieve facet, wat het meest kenmerkend is voor psychopaten. Ze voelen geen angst en hebben het moeilijk zich in de emoties van anderen in te leven. Facet 1 gaat over interpersoon-

lijke aspecten zoals narcisme. Ze pochen ook heel veel, maar presteren vaak weinig in het bedrijfsleven. Je moet dus niet naar hun woorden luisteren maar naar hun daden kijken. Factor 2 is minder kenmerkend voor kernpsychopathie en vertoont meer gelijkenissen met de APD: hierbij gaat het om een impulsieve levensstijl en impulsief gedrag. Er is een correlatie met sadisme maar deze is zeer beperkt; sadisme is niet per definitie een typisch kenmerk van psychopathie.”

Ik ben bekend met het werk van Robert Hare en Paul Babiak door hun boek ‘Snakes in suits: Is de PCL-R (Psychopathic CheckList Revised) nog altijd het standaard instrument om een diagnose te stellen? U verwees ernaar als de ‘Golden Standard’ tijdens uw presentatie.

Inge Jeandarme: “Ha dat is een lastige vraag, want Robert Hare houdt niet zo van kritiek” (lacht). “Maar het klopt wel dat de PCL-R op dit moment nog altijd de gouden standaard is. Uitgebreid dossieronderzoek is nodig om de criteria te kunnen beoordelen, eventueel, maar niet noodzakelijk aangevuld met een interview. Deze 20 criteria worden door de psychiater of psycholoog zelf beoordeeld (0,1 of 2), waardoor men

op de totaalscore een cijfer op 40 bekommt. Volgens Robert Hare is een persoon met een score van 30 of hoger een ‘kernpsychopaat’. Het probleem dat zich stelt is dat de beoordelaars het vaak onderling niet eens zijn. Uit onderzoek in Amerika blijkt dat psychologen die voor het Openbaar Ministerie werken tot hogere scores komen dan psychologen die voor de verdediging werken. Ook de persoonlijkheidstrekken van degene die de score toekent speelt een rol: bijvoorbeeld beoordelaars die zelf hoog scores op extravertie geven lagere scores – ze lijken het minder erg te vinden.”

“Volgens het handboek zou een meetfout van 2.7 normaal zijn, maar uit onderzoek in België blijkt soms 5 tot 10 punten verschil², en dit op een schaal van slechts 40 punten³. Een strenge beoordelaar kan dus ernstige of zelfs fatale gevolgen hebben, denk maar aan de Verenigde Staten waar de doodstraf nog altijd bestaat en wordt uitgevoerd. Het probleem is dat voor academisch onderzoek de PCL-R wordt afgenomen door goed opgeleide onderzoekers, maar in de praktijk de betrouwbaarheid vaak minder groot is: sommige mensen zijn niet of minder goed opgeleid, houden zich niet aan de instructie van het handboek, worden door contextuele feiten beïnvloed, enz. De *field-validity* is dus jammer genoeg niet zo

“Psychopaten kunnen bepaalde emoties bij andere mensen niet of heel moeilijk herkennen, met name angst en walging. Daardoor voelen ze ook minder empathie en medelijden.”

goed, maar tot op heden hebben we nog geen beter instrument. Eén van de redenen waarom dit instrument zo populair is geworden heeft te maken met het feit dat het instrument een goede predictieve validiteit (noot: voorspelkracht) heeft voor het risico op herval in delicten. Daarom nemen we dit instrument nog steeds op in ons instrumentarium samen met andere vragenlijsten. Binnen dit vragenlijstinstrumentarium is de PCL-R nog steeds de sterkste individuele risicofactor.⁴

Bestaat er een meer objectieve methode?

Inge Jeandarme: “Helaas nog niet voor klinisch gebruik. Toch zijn er interessante onderzoeken lopende, die mogelijk in de toekomst nieuwe methoden van detectie zullen opleveren. Zo weten wij uit psychofysiologisch onderzoek dat psychopaten bepaalde emoties bij andere mensen niet of heel moeilijk kunnen herkennen, met name angst en walging. Daardoor voelen ze ook minder empathie en medelijden. We zien dat hun amygdalae (kleine amandelvormige kernen in de hersenen) fysiek kleiner zijn – namelijk 18 tot 20% - dan bij andere mensen, en bovendien zijn deze amygdalae onder-responsief voor angst en walging.”

“Psychopaten zijn trouwens ook minder responsief voor blijde gezichten. Er is ook minder interconnectiviteit met de orbitofrontale cortex (voorhoofdskwabben) en hun executive functies zijn slechter ontwikkeld. Toch is het vooral de kleinere amygdala die in het oog springt. Dat heeft ook zijn invloed op het meest kenmerkende facet binnen factor 1 waar ik daarnet over sprak: het affectieve probleem is geklinkt aan de amygdalae, waardoor zij ook zelf minder angst ervaren.”

Wat is het genetisch aandeel in deze stoornis?

Inge Jeandarme: “In onderzoeksartikelen vind ik vaak een overerfbaarheid⁵ die op 50/50 wordt ingeschat: 50% erfelijk, 50%

omgevingsfactoren – toch in die studies waarin men antisocialiteit en psychopathie samen beschouwt.”

Klopt het beeld van de heel intelligente psychopaat?

Inge Jeandarme: “Neen, er is geen enkel verband met intelligentie gevonden. Er zijn hele slimme psychopaten maar ook psychopaten met een verstandelijke beperking. Ze beschikken wel over een bepaalde gave als je dit zo mag noemen: Ze kunnen potentiële slachtoffers goed ‘lezen’. Ze hebben snel door welke mensen makkelijker manipuleerbaar zijn en hoe je mensen kan gebruiken voor je eigen voordeel. Ted Bundy gaf ooit aan dat hij zijn slachtoffers uitkoos op basis van hun manier van stappen. Uit onderzoek bleek achteraf dat dit inderdaad klopte: de slachtoffers die op die manier ‘uitgekozen’ werden waren zelf kwetsbaarder dan diegenen die niet gekozen werden.”

Is er wel een behandeling mogelijk?

Inge Jeandarme: “Ha dat is moeilijk, we zijn er ook theoretisch nog niet helemaal uit. Een oudere theorie stelt bijvoorbeeld dat, omdat ze geen angst kennen, ze ook niet vatbaar zijn voor straf. Die oudere theorieën stellen dat psychopathie niet behandelbaar is. Sommige psychiaters – waaronder forensisch psychiater Lieve Dams onlangs in een tv-interview – stellen dat een behandeling de aandoening nog verergert. Ik ben het daar niet mee eens omdat deze visie stoelt op heel oude, en ondertussen achterhaalde onderzoeken. De meest gekende betreft een oude studie uit 1992 in Canada die quasi-experimenteel van opzet was. Daarbij werd nagegaan hoeveel herval er was na behandeling. Bij niet-psychopaten was er weinig herval, bij psychopaten was er echter een verhoogd delinquent gedrag te merken in vergelijking met onbehandelde psychopaten. Daaruit werd geconcludeerd dat ze door de therapie zouden leren om nog meer te leren manipuleren. Maar de behandeling was hoogst discutabel: ze moesten naakt deelnemen aan marathon groepstherapieën en ze kregen LSD toegediend om hun ‘emoties los te maken’. Niet verwonderlijk dat ze het slechter deden naderhand dan onbehandelde psychopaten.”

“Twee andere studies die de mythe dat je beter niet behandelt leven inbliezen, waren studies naar seksueel delinquenten – de therapeuten waren blijkbaar misleid, want ze hadden het idee dat de

delinquenten erop vooruit gingen na de behandeling. Ook op deze studies zijn er heel wat methodologische problemen en de resultaten werden later niet meer gerepliceerd. Uit een meta-analyse blijkt dat wij geen enkel bewijs hebben dat behandeling psychopathie zou verergeren. Wij weten hoogstens wat wij beter niet proberen - psychoanalyse is hier een voorbeeld van - maar niet wat wij dan wel zouden moeten doen. Momenteel hebben we dus nog steeds geen behandeling die de diepe oorzaken zou oplossen. Empathie aanleren lukt niet. Je kan met cognitieve gedragstherapie echter wel impuls- en gedragscontrole verbeteren zodanig dat ze geen agressief gedrag meer gebruiken. Je moet je met andere woorden richten op de gedragskenmerken en minder op de persoonlijkheidskenmerken. Maar niet iedereen deelt deze zienswijze; Joseph Newman bijvoorbeeld erkent wel dat psychopaten een emotioneel probleem hebben, maar stelt dat ze vooral het probleem hebben dat ze hun aandacht niet goed kunnen richten op emoties. Hij heeft ondertussen verschillende experimenten uitgevoerd waarbij getracht wordt hen te leren hun aandacht te richten op emoties.”

“Een andere uitdaging is dat psychopaten moeilijk te motiveren zijn om in therapie te gaan en bovendien stoppen ze de behandeling erg snel. Tenslotte zijn psychopaten ook hele lastige patiënten in therapie en aanvaarden weinig behandelaars om psychopaten te behandelen waardoor je echt in een catch-22 situatie verzeilt.”

1. Tijdens haar presentatie verwijst ze naar Ted Bundy, die op het eerste gezicht heel sympathiek (vaak lachend) overkomt. Je zal slechts na verloop van tijd ontdekken dat iemand psychopathische trekken heeft, want wijzelf zijn eerder goedgelovig in sociale contacten. Tijdens het interview haalde prof. dr. Jeandarme meerdere voorbeelden aan van jonge vrouwelijke psychologen die ‘vielen’ voor psychopaten.
2. Uit een Belgisch onderzoek bleek dat de interbeoordelaars betrouwbaarheid (overeenkomst in de scores tussen beoordelaars) slechts 0.40 bedroeg, wat erg laag is, zeker als je bedenkt welke grote gevolgen het heeft als je onterecht als psychopaat zou worden gelabeld.
3. Vrouwelijke psychopaten scoren ook een tweetal punten lager op de 40-puntenschaal werd tijdens de presentatie gesteld. De cutoff om van psychopathie te beginnen spreken is 30/40, bij vrouwen is dit 28/40.
4. Weetje: Tijdens haar presentatie verwees zij naar het boek van Hervey Milton Cleckley uit 1941 dat je gratis kan downloaden: *The Mask of Sanity: An Attempt to Clarify Some Issues About the So-Called Psychopathic Personality*. Dit boek werd door Robert Hare gebruikt voor de ontwikkeling van zijn instrument PCL(-R).
5. Voor erfelijkheid wordt wetenschappelijk het symbool h^2 gebruikt. Prof. Dr. Jeandarme verwees naar studies van Blonigen et al., 2003; Vernon et al., 2008 en Viding et al., 2005, 2008) waarbij de genetische correlaties gedurende de kindertijd $h^2 g \approx 0.70$ zijn en tijdens de volwassenheid op $h^2 g \approx 0.60$

De platte aarde, een rondleiding

Een interview met auteur Frank Verhofs

▶ Interview: Marleen Finoulst

Ze bestaan echt. Mensen die geloven dat de aarde plat is. Meer nog, het geloof in een platte aarde lijkt dankzij sociale media op te flakkeren. Skepticus Frank Verhofs is gefascineerd door deze 'flat earthers' die met volle overtuiging een wel bijzondere theorie verspreiden. Hij verdiepte zich in hun denken, bezocht hun congres en schreef een interessant en amusant boekje met een spitsvondige titel: *De platte aarde, een rondleiding*.

Marleen Finoulst: 'Frank, wanwaar jouw interesse in platte-aarders?'

Frank Verhofs: 'Ik vermoed dat de algoritmes van de sociale media mijn belangstelling voor spirituele beurzen en esoterische internetforums begin 2016 opgepikt hebben. Ik bezoek die met passie én ik beschrijf graag op mijn blog hoe het er daar aan toe gaat. Eén advertentie op Facebook en voor ik het goed en wel besepte, zat ik twee dagen in Noord-Holland tussen een 60-tal platte-aarders te luisteren naar de lokale grossier in complotverhalen. Ook aanwezig was een welbespraakte holle-aarder en dat gaf vonken. Twee voor de prijs van één, plus vuurwerk. Een mens zou voor minder. Toegegeven, op dat moment wist ik heel weinig over dat platte-aardegedoe. Het echte lees- en kijkwerk is pas daarna gekomen. Urenlang naar YouTube-filmpjes gestaard. Geen pretje.'

'Wat me ook snel opviel, en ik hoop dat de lezers het mij vergeven: de onwetendheid omtrent de platte-aardebewegingen in 'onze' hoek is groot. Ik was maar wat blij toen Johan Braeckman mij de mogelijkheid gaf om er een boekje over te schrijven en om die onwetendheid te doen kenteren. Dat boekje is dus ondertussen gelukt.'

Marleen Finoulst: 'Eeuwenlang geloofde de mensheid dat de Aarde plat was. Wanneer kwam de kentering en hoe werd die toen onthaald?'

“Mijn overgrootvader was een platte-aarder, aldus de familiekrónicas. Ik denk niet hij de traditie van enkele dissidente kerkvaders uit de vierde eeuw volgde. Eerder zijn al te menselijk buikgevoel.”

Frank Verhofs: 'Maak daar gerust millennia van. De oudste culturen lijken te zijn uitgegaan van een platte aarde. Pas na eeuwenlang Grieks gefilosofeer is men tot de conclusie gekomen dat de aarde een bol is. Denk aan de *usual suspects*: misschien Pythagoras, zeker Plato, vooral Aristoteles. De ideeën van Plato's latere volgers zijn opgepikt door onder meer opper-kerkvader Sint-Augustinus en hebben zich verspreid in de christelijke wereld. Dus nee, de Kerk was geen promotor van de platte aarde. Nooit geweest. En ook tijdens de middeleeuwen gingen althans de geschoolden uit van een bol. De prille westerse academia kreeg daarbij een extra boost door zowel de introductie van Aristoteles' geschriften als door de kennismaking met de rijke Arabische wetenschappelijke astronomische tradities.'

'Het heeft tot Copernicus geduurd voordat de mensheid besepte dat die bal ook nog eens rond de zon draaide. Waarom ik dat vermeld? Omdat afschuw ten opzichte van het heliocentrisme een *wezenlijk* onderdeel van elke platte-aardetheorie is. En omdat ik wil benadrukken dat wat wij nu vanzelfsprekend achten, pakweg bol rond zon, het resultaat is van een eeuwenlang gevecht van de slimste koppen in ons zonnestelsel tegen ondoordachte menselijke indrukken en dito intuïtie. Mijn overgrootvader was een platte-aarder aldus de familiekrónicas. Ik denk niet hij de traditie van die enkele dissidente kerkvaders uit de vierde eeuw volgde. Eerder zijn al te menselijk buikgevoel.'

'Wie wel voor een kentering heeft gezorgd, is de Brit Samuel Rowbotham. Rond 1850

introduceerde hij opnieuw de platte aarde in het publieke debat. Als oud-leider van een utopisch-socialistische gemeenschap kende hij de verzuchtingen van de lagere, vaak misnoegde, steeds onderbetaalde arbeidersklassen. En de man had zelf ook geld nodig. Via lezingen en debatavonden wist hij aanvankelijk dat deel van de bevolking te bespelen dat steeds beter moest worden geschoold en opgeleid in de zich industrialiserende maatschappij, maar toch niet te veel. De media was aanvankelijk gefascineerd. Rowbotham sprak niet alleen over de platte aarde, maar ook over wetenschappers en hun entourage, die hogenoemd geen geldzorgen hadden. We zouden nu zeggen de 1%, de elite. Hij wilde de wetenschap uit hun klauwen redden en teruggeven aan de gewone mensen.'

'Rowbotham kon goed overweg met mensen, gebruikte graag dure woorden en, heel belangrijk, hij kende zijn Bijbel! Pas wanneer hij aansluiting vond bij *organisatoren* van debatavonden en lezingen, en religieuzen uit de hogere echelons, ging zijn bal echt aan het rollen.'

Marleen Finoulst: 'Platte-aarders blijken niet gevoelig voor bewijzen dat de Aarde rond is. Hoe verklaar je dat?'

Frank Verhofs: 'Ik beschrijf en geef indrukken, verklaringen laat ik aan experts die interessante termen gebruiken als "epistemologische rebelle". Maar als je aandringt...' 'Uiteraard past het platte-aardegebeuren in een ruimere tegencultuur die drijft op wantrouwen ten opzichte van elke vorm van autoriteit. Ook wetenschappelijke expertise en consensus beschouwen kennis-

rebellen vaak als onaanvaardbare en zelfs ondraaglijke uitingen van dat gezag. Onderschat het emotionele aspect niet.'

'Het alternatief is dan de eigen mening, die even gelijkwaardig moet beschouwd worden als de persoon die ze uitdraagt. Die eigen mening wordt veelal gevormd door het "eigen onderzoek", wat tegenwoordig vaak een eufemisme is voor online gedab in pseudowetenschappelijke ideeën en de kritiekloze aanname ervan. Ver weg van betwetende wetenschappers of, godbeter, pedante schoolmeesters, dicht bij gelijkgestemden die elkaar overladen met accolades en virtuele hartjes. Een milde vorm van *love bombing*.'

'Verder is dat platte-aardegedoe als een hippe koffiebar. Zonder koffie weliswaar maar met een schier eindeloze lijst aan opties die in staat stellen om de eigen keuze, de eigen mening of theorie zo je wil, tot in het absurde te personaliseren. Enkele toetsenbordaanslagen later kan je de wereld kond doen van je waardevolle persoonlijke mening en als je het goed aanpakt, dan krijg je daar nog eens een hele hoop *likes* voor in de plaats. Ex-platte-aarders geven aan dat dit beloningssysteem (aantal *likes*, *views*, *comments* op de sociale media) hun overtuiging alleen maar sterkte. Evenals gehoon van smalende criticasters, tussen haakjes.'

'Een laatste aspect is het religieus-spirituele: de mens heeft een speciale plaats gekregen van God (of een spirituele vertaling daarvan) op een platte, onbeweegbare wereld in het centrum van het universum, dat voor hem geschapen is. Ga daar maar eens tegenaan staan met je theorie dat we op een bol doelloos door het heelal zweven. Ook het idee dat wij mensen voor onszelf en elkaar zin en waarde kunnen creëren in een zinloos heelal, dringt zelden door.'

Marleen Finoulst: *'Hangen platte-aarders ook andere onzin aan? Zijn ze gevoeliger voor complottheorieën?'*

Frank Verhoft: 'Platte-aarders zijn complotdenkers en complotdenkers houden het zelden bij één complotverhaal. Noem een samenzweringstheorie en de kans is zeer groot dat een platte-aarder er rotsvast in gelooft. Zonder lang uitgesponnen clusters van complotverhalen kan het geloof in een platte aarde niet overleefd blijven.'

'Eén uitzondering: complottheorieën over Amerikaanse militaire bases op Mars of andere verhalen die ruimtevaart veronderstellen, accepteren ze meestal niet. En dat is dan ook meteen het enige goede nieuws: platte-aarders geloven niet blindelings in elk complotverhaal.'

Verder lezen: Frank Verhoft: *De platte aarde, een rondleiding* (Uitgeverij ASP, 2020)

DE PLATTE AARDE, EEN RONDLEIDING

Sinds Aristoteles werd het idee van een bolvormige aarde algemeen aanvaard door westerse en Arabische geleerden. In het midden van de negentiende eeuw blies echter een Britse sjacheraar het idee van de platte aarde nieuw leven in. 150 jaar later zien we een heropflakking van het infame idee, met de sociale media als overijverige voedvrouwen en een uit de kluiten gewassen samenzweringstheorie als kwade tweelingbroer.

Wat moet de kritische, wetenschappelijk geïnspireerde scepticus hiermee? Er zijn verschillende communicatiestrategieën waarmee zij mensen die twijfelen aan de vorm van de aarde, wetenschappelijk verantwoorde informatie kunnen aanbieden zonder het tot een oorlog der werelden te laten komen. Deze manieren hebben uiteraard hun voor- en nadelen heeft, maar de enige houding die enkel maar nadelen oplevert, is de heropleving van het geloof in een platte aarde negeren.

OVER DE AUTEUR

Frank Verhoft is germanist. Zijn skeptische interesse gaat uit naar pseudotaalkunde, alternatieve geschiedschrijving en spannende verhalen over duistere samenzweringen. Hij volgt recent bedachte complotten op de voet, zowel in conferentiezaaltjes als in gespecialiseerde online praatgroepen, en bericht daarover op zijn blog en in *Wonder en is gheen wonder*.

DE PLATTE AARDE
ISBN: 9789057189500
Formaat: 13 x 21
Aantal pagina's: 128
SKEPP-ledenprijs: € 12,15

“Stop subsidiëring waardeloze opleidingen”

SKEPP-bestuursleden richten brief tot minister Crevits

▶ Door Dirk Devroey, Kris Martens, Patrick Vermeren en Wietse Wiels

De Vlaamse overheid sponsort indirect waardeloze opleidingen. Dat is een probleem dat SKEPP al langer aankaart¹, maar in deze nooit geziene gezondheids crisis is het onaanvaardbaar dat er net nu geld zou gaan naar opleidingen die pseudo-gezondheidswerkers opleveren.

Wanneer er concrete gezondheidsclaims gemaakt worden en bovendien publieke middelen ingezet worden, kunnen we niet langer zwijgen. Het is hoog tijd dat de Vlaamse overheid eindelijk ophoudt ons belastinggeld te laten verkwanselen aan pseudowetenschappelijke onzin en gevaarlijke gezondheidsclaims.

Wat vormt de aanleiding voor onze verontwaardiging?

Een opleiding tot ‘Naturopaat’ (met hoofdletter, jawel) die deels kan betaald worden met de KMO-cheque (VLAIO) of opleidingscheques (VDAB) – telkens met geld van de Vlaamse belastingbetaler dus. Op de website van het inrichtende “Schoonheidsschool - Centrum Voor Avondonderwijs” stelt men: “Naturopathie is een onderbouwde, alternatieve therapie. Het is een vorm van complementaire zorgverlening die reguliere medische behandelingen aanvult. Een Naturopaat beantwoordt een hulpvraag van de klant, maar is geen arts, psycho-

loog of diëtist.” Daar valt één en ander op af te dingen. Deze groep alternaten (de samentrekking van alternatief en therapeut) geeft zichzelf vaak de titel ‘Naturopathic Doctor’ en heeft het over ‘naturopathische geneeskunde’. Geneeskunde, dus. Hoewel de teksten op de website uitblinken in vaagheid, duiken de termen ‘diagnose’, ‘behandelen’ en ‘genezen’ meermaals op. Op het onwettig uitoefenen van geneeskunde staan terecht strenge straffen. Men kan zich luidop af-

1. Zie o.a. www.demorgen.be/nieuws/de-levensschool-is-geen-alleenstaand-geval-en-de-minister-weet-dat~bf4ddcaf/ en www.demorgen.be/nieuws/ik-ging-ooit-weg-bij-een-bedrijf-omdat-ik-het-bedrog-niet-meer-kon-aanzien~be9d0089/

In een op de website van de VDAB aangekondigde opleiding naturopathie wordt de argeloze cursist o.a. ondergedompeld in de aromatherapie, bachbloesemtherapie, Shiatsu, Ayurveda, craniosacrale therapie, chakra- en aurahealing en osteopathie.

In een op de website van de VDAB aangekondigde opleiding naturopathie wordt de argeloze cursist o.a. ondergedompeld in de aromatherapie, bachbloesemtherapie, Shiatsu, Ayurveda, craniosacrale therapie, chakra- en aurahealing en osteopathie.

vragen of de Provinciale Geneeskunde Commissies (PGC) hier geen onwettige uitoefening van de geneeskunde in zouden kunnen zien – of zouden alle cursisten een vooropleiding als arts hebben genoten?

Wij zijn het niet eens met de bewering van naturopaten dat hun diagnoses en therapieën worden ondersteund door wetenschappelijk onderzoek. Deze zogenaamd ‘natuurlijke’ geneeswijze bedient zich van meer dan bedenkelijke praktijken zoals ozontherapie, het toedienen van hoge dosissen vitamines, homeopathie (geschud water zonder enige werkzame molecule), mogelijk gevaarlijke manipulatie-technieken, *healing touch* en – klap op de vuurpijl – “alternatieve” (lees: onwerkzame) manieren om kanker te behandelen. In de bewuste Vlaamse opleiding wordt de argeloze cursist ondergedompeld in de aromatherapie, bachbloesemtherapie, fytotherapie, hydrotherapie, Shiatsu, Ayurveda, detoxbehandeling, craniosacrale therapie, chakra- en aurahealing en osteopathie. Al deze moeilijke woorden

“De VDAB blijft zich al jaren hardnekkig hullen in een ergerlijk ‘recht praten wat krom is’, maar we hopen dat minister Crevits de politieke durf heeft om een einde te maken aan het subsidiëren van onzin.”

hebben één gemene deler: hun werking is niet wetenschappelijk bewezen of zelfs formeel ontkracht. Ernstige complicaties zijn mogelijk, en het komt niet zelden voor dat patiënten daardoor een noodzakelijke behandeling mislopen.

Opleidingscheques

Larie blijft natuurlijk larie, hoe lang een opleiding ook duurt. Maar de opleiding die de Belgische vzw aanbiedt is aantrekkelijk geprijsd. Voor slechts 2.950 euro wordt u Naturopaat - een schijntje van wat de kostprijs tot de opleiding van echte arts, psycholoog of diëtist bedraagt. Die prijs kan je volgens deze website drukken op twee manieren: werknemers die in loopbaanbegeleiding zijn kunnen deels betalen via opleidingscheques van

de VDAB. Zelfstandigen kunnen volgens de website “30% korting” op de prijs krijgen door beroep te doen op de KMO-portefeuille van VLAIO.

Bovendien leverde enig speurwerk op dat het Centrum voor Afstandsonderwijs een identieke website van uitzicht en aanbod voert, maar beiden maken deel uit van de ‘Ondernemersschool BV’ uit Breda. De Vlaamse vzw werd al in 2007 opgericht, maar vermeldt uitdrukkelijk dat ze nu onderdeel zijn van de Ondernemersschool BV, die volgens gegevens van de Nederlandse Kamer van Koophandel in 2014 werd opgericht. Het zou dus zo maar eens kunnen dat de Nederlanders de weg naar Vlaams belastingsgeld hebben gevonden. Waarom de Nederlandse vestiging een BV is en dus een winsttoegmerk

heeft, en de Belgische vestiging een vzw is, mag ook eens uitgezocht worden door de bevoegde instanties. Uit de balansen neergelegd bij de Nationale Bank, blijkt alvast dat de Belgische Vereniging Zonder Winstbejag stevige winsten maakt, o ironie.

Zeer recent waren we voorzichtig enthousiast over de rol van VLAIO: er leek eindelijk wat beweging te komen in het controleren van het aanbod. Op de lijst van niet langer gesubsidieerde opleidingen staat bijvoorbeeld voetreflexologie: het knotsgekke idee dat bepaalde plekjes op je voeten direct in contact staan met je organen en dat het manipuleren van deze plekjes zou leiden tot verbetering van allerlei ziektes. Een idee dat wetenschappelijk onderzocht werd, maar (niet onverwacht) geen positieve resultaten opleverde - er zijn géén speciale verbindingen tussen uw voetzool en uw lever, en voor een deugddoende voetmassage moet u geen dure opleiding vol onwaarheden gaan volgen.

We hopen dat VLAIO verder de ingeslagen weg volgt en ook hier snel ingrijpt.

Over de rol van de VDAB zijn we pessimistischer. Uit persoonlijke correspondentie naar aanleiding van eerder protest, blijkt dat VDAB zich verstopt achter de minister die een ‘open markt’ zou voorstaan. Met andere woorden primeert bedenkelijke tewerkstelling op de volksgezondheid? De VDAB blijft zich al jaren hardnekkig hullen in een ergerlijk “recht praten wat krom is”, maar we hopen dat een minister de politieke durf heeft om een einde te maken aan het subsidiëren van dergelijke onzin.

We verkeren in een ongeziene gezondheids crisis waarin aan de lopende band fake news, complottheorieën, en andere onzin opduiken. Er loert ook een waarschijnlijk even ernstige economische crisis om de hoek. Die dreigt ons op te zadelen met veel minder geld voor alles, ook voor zaken die broodnodig én dege-lijk zijn. Indien nog maar een fractie van de vele tienduizenden werknemers die op straat dreigen te belanden, zulk een SCAM-opleiding (So-Called Alternative Medicine) volgt, zijn we niet alleen ons schaars belastinggeld kwijt, maar een massa pseudogezondheidswerkers rijker,

en die dreigen het leven van anderen in gevaar te brengen. Hoog tijd dus voor de minister om in te grijpen. Niets doen is schuldig verzuim.

Dirk Devroey
is professor huisartsgeneeskunde

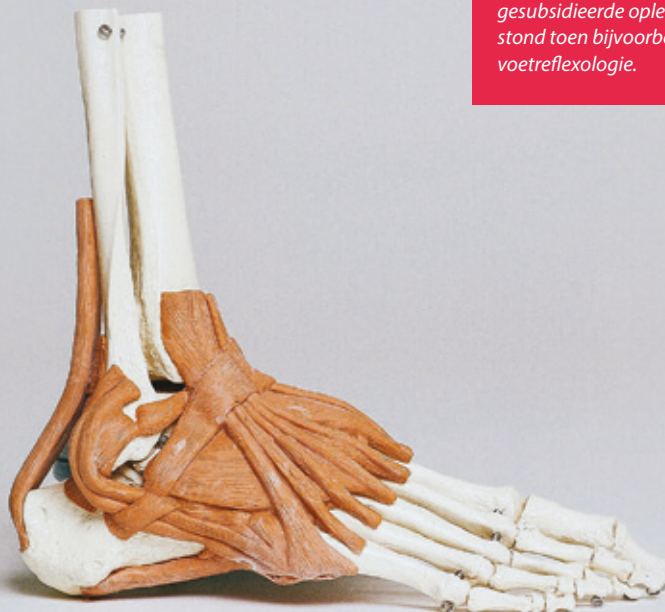
Kris Martens
doctoreerde in de psychologie

Patrick Vermeren
is HR-professional en wetenschapsauteur

Wietse Wiels
is arts en onderzoeker

De auteurs zijn bestuursleden bij SKEPP. Deze brief verscheen eerder op de opiniepagina van de krant *De Morgen*.

2. Bron: the Association of Accredited Naturopathic Medical Colleges.
3. www.vlaio.be/nl/nieuws/16-opleidingen-uitgesloten-van-de-kmo-portefeuille

Recent was SKEPP nog voorzichtig enthousiast over de rol van VLAIO: er leek eindelijk wat beweging te komen in het controleren van het aanbod. Op de lijst van niet langer gesubsidieerde opleidingen stond toen bijvoorbeeld voetreflexologie.

Lode Willems

Op 9 juni overleed Lode Willems op 85-jarige leeftijd. Lode Willems zal vooral herinnerd worden als wetenschapsjournalist bij *Knack*, in een tijd dat die specialisatie nog niet zoveel voorkwam, maar hij was ook een tijdje een van de bekendste astrologen van Vlaanderen. Tegelijk droeg hij zijn steentje bij aan de oprichting van SKEPP. Hoe is dat mogelijk geweest?

Lode Willems was een typisch product van de mei '68-periode, de tijd van de contestatie, de hippies, de tijd dat ook het onredelijke redelijk leek. Zelf was hij actief in de provo-beweging, waarvan hij afstand nam toen drugs er een steeds belangrijker aspect van gingen vormen. Hij was ook een overtuigd naturalist. Hij trad ooit in het huwelijk in een hindoeetempel. "Op deze manier konden we voor een mindere prijs véél meer goden over ons huwelijk doen waken!", zou hij later in een interview zeggen, maar tegelijk gaf hij aan dat het een trap naar het "arrogante westerse denken" was. Willems begon in 1969 zijn journalistieke carrière bij het communistische partij-weekblad *De Rode Vaan*. Hij was geen echte communist en zou het nooit worden, maar zijn - vaag anarchistische - linkse overtuiging paste in een verruimingsoperatie van de redactie. De drie jaar dat hij op *De Rode Vaan* werkte, vielen samen met de glorierijke tijd van de bemande maanlandingen. Hij schreef dan ook goede artikels over ruimtevaart en bij uitbreiding over sterrenkunde en andere wetenschappen. Zijn sporen als wetenschapsjournalist had hij eigenlijk daar al verdiend, toen hij in 1972 naar het (toen) gloednieuwe weekblad *Knack* overstapte, waar hij tot zijn pensioen in 1997 bleef werken.

Hoe kon een gerespecteerd wetenschapsjournalist, die dan nog groot was geworden door de ruimtevaart, zich met astrologie bezighouden? Ook dat lijkt een uithaal naar het arrogante westerse denken te zijn geweest.

Het zou zijn begonnen toen hij een interview afnam van de biologieleeraar Herman De Vos, die in 1975 een boek over astrologie publiceerde². Dat boek viel indertijd nogal op, omdat er toen niet zoveel over astrologie van eigen (Vlaamse) bodem ver-

scheen. De Vos was door eigen inzichten tot de astrologie gekomen en koppelde die aan de persoonlijkheidspsychologie van Jung. Net als De Vos ging Lode Willems de astrologie bestuderen om te ontdekken dat "het klopte".

Een en ander paste in de jaren '70, toen er belangstelling was voor alles wat "alternatief" was en afweek van de gevestigde wetenschap, zoals parapsychologie en astrologie. Willems zei hierover: "Onze arrogante twintigste eeuw verwerpt die dingen, niet vanuit haar kennis, maar vanuit vooroordelen. Het is een schande en een aanslag op de intellectuele vrijheid dat de astrologie door sommige wetenschappelijke, humanistische en religieuze kringen wordt onderdrukt, net zoals dat in landen waar de communisten in de macht zijn dat ook gebeurt."³ Wat die onderdrukking inhield, voegde hij er niet aan toe. In de praktijk was het niet veel meer dan enkele kritische artikelen over de astrologie in populair-sterrenkundige tijdschriften, ook van lieden die - zoals ikzelf - veel later tot SKEPP zouden toetreden. Een van hen was professor Karel Kuypers, die toen ook voorzitter van het Humanistisch Verbond was, wat de "humanistische" kant van de onderdrukking moet uitleggen. En wat het religieuze betreft, was er pater Pieraerts, de directeur van de Volkssterrenwacht Mira. Wat ze allen deden was de onzin van de astrologie aantonen. Voor de astrologen voldoende om daarin brandstapels te zien.

Als gevolg daarvan begon Willems ook aandacht te besteden aan de astrologie en publiceerde zelfs een wekelijkse horoscoop in *Knack*.

Astrologie was in die tijd *salonfähig*. Niet zelden kwam er een astroloog in een televisie-uitzending aan het woord om bepaalde zaken "astrologisch" te duiden. Dat was ook het geval voor Lode Willems, die zelfs even een BV werd.

Eind 1983 verscheen hij in een eindejaars-show op (toen nog) de BRT om voorspellingen te maken voor het komende jaar. Eén ding wist hij toen met stelligheid te voorspellen: de toenmalige Amerikaanse president Ronald Reagan zou in dat jaar zeker niet worden herkozen. Als die voor-

spelling niet uitkwam, zou hij stoppen met astrologie. Reagan behaalde in 1984 een klinkende verkiezingsoverwinning. Lode Willems hield zijn woord. Hij zou niet meer als astroloog in de media komen.

Wellicht was hij toen nog altijd geboeid door astrologie, maar van de astrologen had hij al zijn buik vol. Hij was lid geworden van het door Herman De Vos gestichte Vlaams Astrologisch Genootschap. Maar omdat astrologen het over bijna alles oneens zijn, leed dat genootschap al snel onder ruzies, dissidentie en uitsluitingen. Stichter De Vos was een van de eersten die opstapte. Lode Willems kreeg een soort excommunicatie omdat hij met zijn voorspellingen in de media aan "pop-astrologie" deed. Niet serieus genoeg dus. Inderdaad leek hij nooit helemaal ernstig, in tegenstelling tot veel andere astrologen, die zichzelf héél serieus namen.

Toen ik eind de jaren '80 de eerste stappen in de journalistiek zette, leerde ik hem persoonlijk kennen. Rond die tijd plande ik met enkele anderen een grote bijeenkomst die de aanzet zou zijn voor de stichting van SKEPP. Dat colloquium "Para of Pseudo" ging door in 1989. Ik vroeg Lode Willems of hij als moderator voor het afsluitend panelgesprek wilde optreden. Tot mijn verbazing was hij meteen bereid. Niet alleen speelde hij zijn rol als moderator met verve, hij zorgde ervoor dat er in *Knack* een uitvoerig artikel over het colloquium kwam. Hij vond, zo gaf hij me toe, dit skeptisch gezelschap een stuk toleranter dan de astrologen.

Lode Willems was een goed journalist en had veel zin voor humor. Hij was wel niet erg consequent of rechtlijnig. Maar hoeveel mensen zijn dat wel?

Tim Trachet

is erevoorzitter van SKEPP

1. *Geciteerd in Lode Willems (1934-2020), blog van Ronny De Schepper (ronnydeschepper.com)*
2. *Herman De Vos: Het astrologisch argument. Honderd jaar na Carl Gustav Jung.*
3. *Geciteerd in Lode Willems (1934-2020), blog van Ronny De Schepper (ronnydeschepper.com)*

Lode Willems. Foto: Jean Guyaux

Marie Prins

Marie Prins

Rie Prins overleed in haar slaap op 17 juni 2020, 89 jaar oud. Ze was een sociaal bewogen en actieve skeptica.

Ze werd geboren als Marie Ploeger op 5 september 1930 in de kop van Noord-Holland en trouwde in 1954 met Engel Prins. In 1957 emigreerde het paar naar de VS, alwaar beiden werk (zij onder meer als *research assistant* en bij Bell Telephone) en studie combineerden. Ze kreeg de Amerikaanse nationaliteit en heette sindsdien Marie Ploeger Prins. Die naam stond op haar diploma's van Bachelor Electrical Engineering (1961, Minneapolis) en Master idem (1973, Columbus, Ohio), en die naam heeft ze sindsdien aangehouden: M.P. Prins. Ze was er ook politiek en sociaal actief.

In 1974 keerde ze plotseling – gescheiden – terug naar Nederland (en werd weer Nederlandse). Ze vond onmiddellijk werk als docent elektrotechniek aan de Hogere Technische School Vlissingen, nu onderdeel van de Hogeschool Zeeland. Later werd ze daar hoofd van de afdeling elektrotechniek. Een oud-collega vertelde dat ze een bevlogen docent was, recht door zee, gastvrij en populair bij de studenten. Je kon altijd op haar rekenen. Ooit fungeerde ze als Santa Claus en kwam toen op een motorfiets de aula binnenrijden.

In 1991 ging ze met vervroegd pensioen, maar ging niet stilzitten. Ze was onder meer actief in de fietsersbond, GroenLinks

en de Nederlandse ouderenbond en hielp met de opvang van dak- en thuislozen.

Op de oprichtingsvergadering van Skepsis (Utrecht, 8 oktober 1987) was ze erbij. Marie werd meteen donateur.

In 1994 werd ze ook lid van SKEPP en van de Vereniging tegen de Kwakzalverij en ging ze stukken schrijven voor *Skepter*. In haar eerste artikel schreef ze dat ze op zoek was geweest naar informatie over absintalsem (*Artemisia absinthium*) als ingrediënt van peperkoek, en dat ze ontdekt had hoeveel onzin er over kruiden verteld werd. Er zouden nog 36 lange en korte *Skepter*-stukken volgen. Behalve met Vlaamse skeptici had ze ook veel contact met de Duitse, en ze bezocht tot ongeveer 2013 de GWUP-congressen. Samen met de Oostenrijkse skeptica Krista Federspiel schreef ze in 2000 over Schlank im Schlaf, een afslankmiddel op basis van Pu-Erhthee dat met paginagrote foielelijke advertenties in Duitsland en Nederland werd geadverteerd.

Tussen 2001 en 2006 was Rie lid van het Skepsisbestuur. Ze bleef dan logeren bij een medebestuurder omdat ze onmogelijk de laatste trein van Utrecht naar Zeeland kon halen.

Rie was ook heel actief met foute reclame voor allerlei drogisterijmiddeltjes aanbrennen bij de Reclame Code Commissie, in totaal wel 177 klachten. Meestal kreeg ze

gelijk. Een heel bijzonder product, waarvoor de makers strafrechtelijk werden aangepakt, was Libidfit. Daar ging het omslagartikel van *Skepter* in 2004 over. Libidfit was een kruidenmiddel, waar stiekem een illegale variant van Viagra door zat. Levensgevaarlijk voor wie aan de hiv-remmers zit.

Voor deze RCC-activiteiten kreeg ze in 2006 de tweede Gebroeders Bruinsma Erepensing van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Tussen 2004 en 2013 schreef ze voornamelijk voor *Wonder en is gheen Wonder*, doorgaans over kruidenmiddelen. Hiv-kwakzalverij (omslagartikel van zomer 2007) grossiert echter in vitamines. Haar voorlaatste stuk ging over oorkaarsen. In 2013 maakte SKEPP haar erelid.

Helaas moest ze begin 2018 verhuizen naar zorgcentrum De Zoute Viever in haar woonplaats. Haar geheugen liet haar in de steek. Toen ik haar daar bezocht, herkende ze me wel, maar mijn naam wist ze niet meer. Maar ze wist nog wel dat ze als erelid vermeld stond in de pas verschenen *Wonder*, die ze onder handbereik had! De bijzondere plaats die Skepsis in haar leven innam, blijkt uit haar testament: ze liet ons haar bijna 300 'skeptische' boeken na. Dank je wel Rie.

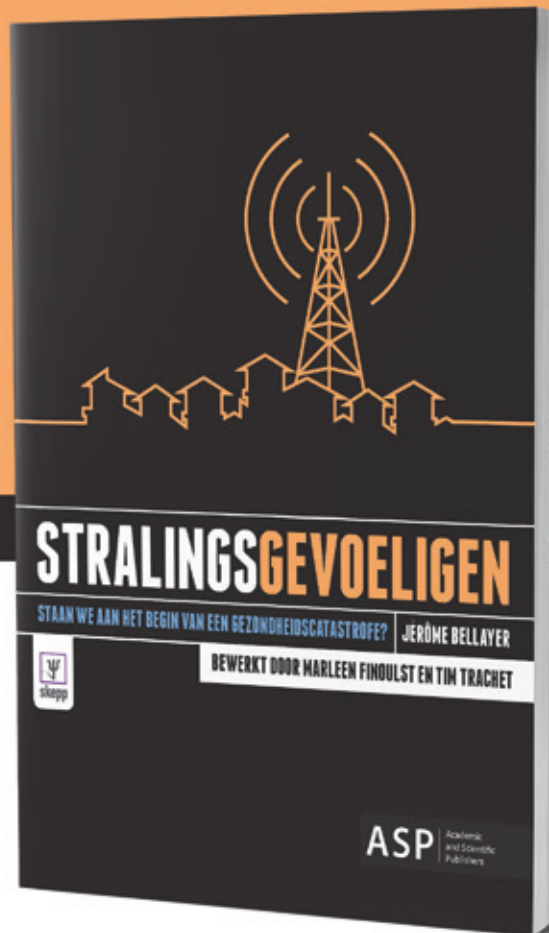
Jan Willem Nienhuys

is wiskundige, boekenvertaler en skepticus.

VERSCHIJNT OP 22 OKTOBER

STRALINGS GEVOELIGEN

STAAAN WE AAN HET BEGIN VAN EEN GEZONDHEIDSCATASTROFE?

JÉRÔME BELLAYER

BECOMMENTAARIEERD DOOR ARTS MARLEEN FINOULST (*BODYTALK, KNACK.BE*) EN JOURNALIST TIM TRACHET (VRT) MET EEN NAWOORD OVER DE IMPACT VAN HET 5G-NETWERK DOOR MARLEEN FIONOULST

Stralingsgevoeligen is de eerste Nederlandse vertaling van *Electrosensibles. Vivons-nous les prémices d'une catastrophe sanitaire?* van de Franse natuurkundige Jérôme Bellayer.

BESTEL UW EXEMPLAAR VIA WWW.ASPEDITIONS.BE

DE REEKS DE SKEPTISCHE KIJK

ASP Academic and Scientific Publishers